

Учітесь, читайте, і гуржоту наурайтеся, і свого не цурайтесь. / П. Шевченко /

ДЖЕРЕЛО

№ 21-24 (669-672)
ЧЕРВЕНЬ
 2013 РОКУ

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСНА ПЕДАГОГІЧНА ГАЗЕТА

ВИДАЄТЬСЯ
 3 ГРУДНЯ
 1993 РОКУ

Методичні рекомендації Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти для роботи над науково-методичним проектом

«КРЕАТИВНА ОСВІТА ДЛЯ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ОСОБИСТОСТІ»

(IV етап – коригуючий)

У ЦЬОМУ ВИПУСКУ

Стор. 2-3. Розвиток регіональної освіти в сучасних умовах: узагальнений аналіз.

Михайло РОМАНЕНКО, ректор ДОІППО, професор, академік Академії наук вищої школи

4. Освіта майбутнього.

Володимир ДОЛГОПОЛІЙ, перший проректор ДОІППО, заслужений учитель України

5. Основні пріоритети у роботі над науково-методичною проблемою «Креативна освіта для розвитку інноваційної особистості».

Світлана КРАМАРЕНКО, доцент кафедри педагогіки та психології, кандидат педагогічних наук

6-7. Практика освіти для сталого розвитку: основні напрямки роботи експериментальних навчальних закладів.

Ольга ВИСОЦЬКА, декан факультету відкритої освіти, завідувач кафедри філософії випереджаючої освіти та управління інноваційною діяльністю, доктор філософських наук, доцент

7. Аксіологічний підхід в управлінні загальноосвітнім навчальним закладом як фактор забезпечення якості шкільної освіти.

Лідія ВОЗНЮК, доцент кафедри управління загальноосвітніми навчальними закладами, кандидат педагогічних наук

8. Соціокультурні контексти освіти та виховання.

Валентина САГУЙЧЕНКО, доцент кафедри філософії освіти, кандидат філософських наук

9. Особливості ціннісних орієнтацій творчо обдарованих підлітків.

Світлана МАЙДАНЕНКО, доцент кафедри управління загальноосвітніми навчальними закладами, кандидат педагогічних наук

10. Екологічна освіта та виховання як засіб формування нової стратегії розвитку суспільства.

Марія ГРИГОРОВА, доцент кафедри природничої освіти, кандидат біологічних наук

11-12. Місце і роль самосвідомості у моделі професійної компетентності вчителя.

Людмила ЗЛАМАНЮК, завідувач кафедри природничої освіти, кандидат педагогічних наук, доцент

12-13. Психологічна безпека освітнього середовища школи.

Вікторія КРОТЕНКО, старший викладач кафедри педагогіки і психології

14. Моніторинг діяльності закладів освіти в умовах інноваційного розвитку.

Любов СИТНИК, старший викладач кафедри філософії випереджаючої освіти та управління інноваційною діяльністю; Інна СОТНІЧУК, методист лабораторії моніторингу якості освіти та зовнішнього оцінювання

15. Сучасний навчальний процес: інноваційні аспекти.

Майя НЕХОРОША, завідувач навчально-методичної лабораторії моніторингу якості освіти та зовнішнього оцінювання

16. Формування сталого способу життя з використанням коміксів.

Ірина КАРПАНЬ, доцент кафедри філософії випереджаючої освіти та управління інноваційною діяльністю, кандидат філософських наук

16. Календар «Моє Придніпров'я» (червень 2013 р.).

Підготувала Ярина ГОЛУБ, завідувачка краєзнавчого відділу обласної державної бібліотеки

АНОНС НА № 25-28 (липень)

Стор. 2-3. Методичні рекомендації з питань організації виховної роботи у навчальних закладах у 2013-2014 навчальному році (Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 8.07.2013 № 1/9-480).

4-5. Впровадження гуманістичних принципів збереження та зміцнення здоров'я молодого покоління через систему післядипломної педагогічної освіти.

Віра МОРОЗОВА, проректор з наукової роботи та інтелектуальної власності, професор; Лариса ЛАВРОВА, завідувач кафедри філософії і культури здоров'я; Наталія МІКУЛАК, заступник завідувача кафедри, доцент; Валентина МУЗИРОВА, Вікторія САВЧЕНКО, доценти кафедри філософії і культури здоров'я

6-8. Формування ключових компетентностей учнів за новим Державним стандартом початкової загальної освіти. Особливості роботи в 2-му класі.

Ольга ВІНОГРАДОВА, старший викладач, завідувач відділу початкової освіти; Людмила ПИСАРЄВА, Катерина ШАХОВА, старші викладачі кафедри гуманітарної освіти

8. Дошкільна освіта. Робота над обласним науково-методичним проектом «Креативна освіта для розвитку інноваційної особистості» на четвертому, «коригуючому», етапі у 2013-2014 н. р.

Любов ТАРАБАСОВА, старший викладач кафедри корекційної педагогіки; Валентина КУПРІЄНКО, завідувач навчально-методичного відділу дошкільної освіти кафедри педагогіки та психології; Людмила КЛІМОВА, Наталя МІХІНА, методиці відділу

9. Творчий потенціал вчителя фізики та астрономії як фактор розвитку інноваційної особистості.

Тетяна ПОТАПОВА, старший викладач кафедри природничої освіти

10. Формування професійно компетентного вчителя математики. Готуємось до нового навчального року.

Тетяна БУКАРЕВА, методист навчально-методичного відділу природничо-математичних дисциплін

11. Регіональна математична освіта. Напрями подолання кризи.

Валентина КЕЛЕСІДІ, методист відділу природничо-математичної освіти; Вадим КІРМАН, доцент кафедри природничої освіти, кандидат педагогічних наук

12. Сучасні проблеми вчителя при викладанні біології.

Альберт ГРИГОРОВ, методист кафедри природничої освіти

13. Вивчення географії у 2013-2014 н. р. Методичні рекомендації щодо вивчення економіки.

Андрій СКОРОБОГАТОВ, старший викладач кафедри природничої освіти

14-15. Удосконалення процесу навчання хімії.

Людмила ЗЛАМАНЮК, завідувач кафедри природничої освіти, кандидат педагогічних наук, доцент

15. Інклюзивний підхід до розвитку загальноосвітнього закладу
 Яна ПОЛУПАНОВА, методист навчально-методичної лабораторії інклюзивної освіти кафедри корекційної педагогіки

16. Технологічна культура вчителя трудового навчання та учня – індикатор якості технологічної освіти

Ірина КОВАЛЬЧУК, старший викладач

16. Календар «Моє Придніпров'я» (липень 2013 р.).

• НА ТРИБУНУ СЕРПНЕВИХ КОНФЕРЕНЦІЙ

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ: УЗАГАЛЬНЕНИЙ АНАЛІЗ

Основним інструментом забезпечення розвитку вітчизняної освіти є державна освітня політика. В її основу закладені наукові розробки фахівців, нормативні акти та рекомендації міжнародних освітніх інститутів, дані про ресурси та специфіку потреб українського суспільства. Національна доктрина розвитку освіти України визначає концептуальні підходи до розвитку вітчизняної освіти, які конкретизовані в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, де визначаються цілі, стратегічні напрями та основні завдання, на виконання яких спрямована реалізація державної політики у галузі освіти.

Національна стратегія втілюється у низці проектів і програм розвитку освіти: Державній цільовій соціальній програмі «Шкільний автобус», програмах, спрямованих на роботу з обдарованою молоддю; інформатизацію та комп'ютеризацію загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладів, забезпечення їх сучасними технічними засобами навчання з природничо-математичних і технологічних дисциплін, упровадження інформаційних і комунікаційних технологій в освіті і науці тощо.

Серед програм, що активно впроваджуються в освітню практику, слід зазначити Державну цільову соціальну програму розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року, Державну цільову соціальну програму розвитку позашкільної освіти на період до 2014 року, Державну цільову програму розвитку професійно-технічної освіти на 2011-2015 роки, Державну цільову соціальну програму підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти на період до 2015 року, Державну цільову програму впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків» на період до 2015 року.

На основі загальнодержавних програм розробляються регіональні освітні програми, які є механізмом виконання або конкретизацією щодо певного аспекту освітньої діяльності (наприклад, обласна програма «Освіта для сталого розвитку»).

Розроблення та виконання державних і регіональних програм є найбільш дієвим і цілеспрямованим інструментом

Освіта на Дніпропетровщині, як і вся система освіти України, розвивається у межах загальноосвітніх тенденцій, серед яких передусім слід зазначити такі:

– трансформація освіти у сферу, що інтегрує всі інші сфери життєдіяльності, формуючи «суспільство освіти» («суспільство знання») і опосередковує взаємозв'язки людини із соціумом упродовж усього її життя (неперервна освіта);

– становлення глобального освітнього простору, що поєднує загальноцивілізаційні цінності та цілі освітньої діяльності з регіональними та національними;

– перетворення освіти у найважливіший чинник соціального розвитку та конкурентоспроможності у межах загального процесу максимізації значення «людського капіталу» у постіндустріальному суспільстві;

– поширення на освіту принципів постмодернізму та постнеокласичності з формуванням постсучасних освітніх практик, «розвиткової парадигми» освітньої діяльності та загальним процесом її гуманізації та гуманітаризації;

– інтеграція освіти у світовий інформаційно-медійний простір, що ґрунтується на електронних засобах масової комунікації, з формуванням таких феноменів, як електронна освіта, Інтернет-освіта, медіа-освіта тощо;

– формування методологічних засад освітньої діяльності на основі базових концепцій постіндустріалізму (концепція сталого розвитку – освіта для сталого розвитку, концепція якості життя – пріоритетність якісної освіти, концепція коеволюційного розвитку – ноосферна освіта тощо).

реалізації державної освітньої політики. Фінансове та ресурсне забезпечення програм, контроль за їх виконанням – в центрі уваги органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Зазначені програми відіграють роль управлінських механізмів розвитку освіти, завдяки ним здійснюються освітні інновації різного рівня. Впроваджені в освітню практику інновації стають механізмами функціонування освітньої системи і закріплюються нормативно. Серед основних нормативних актів останнього часу слід відзначити впровадження обов'язкової дошкільної освіти для дітей старшого дошкільного віку, встановлення 11-річного терміну навчання для здобуття повної загальної середньої освіти, затвердження нових державних стандартів дошкільної та загальної середньої освіти. Ухвалено кілька важливих нормативних документів: Положення про освітній округ, Положення про загальноосвітній навчальний заклад, Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних

закладах, Положення про дистанційне навчання, Концепцію літературної освіти, Концепцію розвитку інклюзивної освіти тощо.

В основу розвитку сучасної освіти закладено розвиткову парадигму. Оскільки в умовах швидких соціальних змін неможливо наперед визначити, які конкретні знання слід мати людині для успішної соціалізації та професійної роботи у майбутньому, найважливішим завданням стає формування здібностей до саморозвитку, самоосвіти, самостійного визначення своїх життєвих пріоритетів тощо. Головним завданням освіти XXI століття є розвиток нахилів, навичок, мислення, орієнтованих на майбутнє. Відповідно, визначення цілей освітньої діяльності здійснюється у межах компетентнісного та творчого підходу й орієнтоване на результат – формування особистості, яка здатна самостійно діяти в усіх сферах життєдіяльності, тобто є не тільки освітньою (на рівні інформації), а життєво компетентною (на рівні діяльності) людиною. Враховуючи те,

що освіта відповідає на потреби як суспільства, так і конкретної людини, її метою, з одного боку, є забезпечення доступності якісної, конкурентоспроможної освіти відповідно до вимог інноваційного сталого розвитку суспільства та конкретних запитів вітчизняної економіки; а з іншого боку – забезпечення розвитку людини як особистості на основі створення умов для розкриття її природних здібностей шляхом створення ефективної неперервної системи освіти.

Досягнення мети освітньої діяльності забезпечується шляхом реалізації змісту освіти, який відображає когнітивне (знання, які отримують суб'єкти освітньої діяльності у межах тих чи інших рівнів освіти), ціннісне (ціннісні орієнтири, які формують життєві пріоритети, переконання, мотиваційну основу діяльності людини) та практично-діяльнісне (вміння та навички практично застосовувати отримані знання) наповнення освітнього процесу. Когнітивний аспект змісту втілений у державних стандартах, що

визначають освітній процес як комплекс предметів та дисциплін, на основі викладання яких відбувається освітній процес. Механізмом реалізації змісту освіти є форми, методи, технології освітньої діяльності, які шляхом упровадження змісту освіти в освітній процес забезпечують трансформацію мети освітньої діяльності в її результати. Форми та зміст освітньої діяльності поєднуються завдяки управлінню освітнім процесом.

Конкретизацією мети освітньої діяльності є системні завдання освіти, які мають комплексний характер і передбачають зміни у змісті, формах, технологіях та управлінському інструментарії. Вони втілюють державну освітню політику в основних напрямках освітньої діяльності. Сьогодні доцільно виділити **блоки завдань освітньої політики, що відбивають напрями розвитку галузі:**

1. Забезпечення освітній галузі ролі ефективного механізму інноваційного розвитку країни в контексті глобальних тенденцій розширення функцій освіти у постіндустріальному суспільстві. Йдеться про такі напрями розвитку освіти:

– випереджальний характер, тобто орієнтація на перспективні запити суспільства і виконання функцій моделювання та проектування соціальних реалій шляхом формування бажаної для суспільного розвитку картини світу, знань, навичок, ціннісних орієнтирів молодого покоління;

– підвищення якісного рівня освіти та забезпечення її доступності; спрямування на підтримку економічного зростання держави та вирішення соціальних проблем суспільства (перш за все, завдяки розвитку людського капіталу нашої країни);

– перехід до концепції розвитку освіти, що поєднує принципи сталого соціального та інноваційного розвитку;

– впровадження ефективного механізму фінансово-економічного забезпечення освіти, статусу та оплати праці педагогічних працівників; трансформація галузі на засадах інвестиційного розвитку (а не лише споживання бюджетних коштів);

2. Удосконалення структури системи освіти в умовах формування інформаційно-освітнього простору та неперервної освіти, що суттєво збільшує можливості диверсифікації освітньої діяльності. Розбудова

сучасної структури системи освіти має забезпечити створення оптимальних умов для функціонування і розвитку освіти та всіх її підсистем, реалізацію різноманітних освітніх моделей, існування навчальних закладів різних типів і форм власності, що забезпечують надання громадянам якісних освітніх послуг. Урізноманітнення моделей організації освіти, зокрема для дітей, які мешкають у селах, передбачає створення освітніх округів, регіональних центрів дистанційного навчання, філій базових шкіл, дошкільних навчальних закладів сімейного типу тощо.

3. Інноваційні зміни змісту освіти відбуваються на основі впровадження оновленого Базового компонента дошкільної освіти, нових державних стандартів загальної середньої, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти на основі Національної рамки кваліфікацій та компетентісно орієнтованого підходу в освіті. Нові стандарти освіти формуються на основі нових світоглядних підходів, пов'язаних із концепціями сталого розвитку, розвиткової педагогіки, глобальної освіти, інформаційного суспільства тощо. Разом із тим вони узгоджуються з потребами української економіки у фахівцях відповідної кваліфікації. Нові навчальні програми, які містять нові Державні стандарти для загальноосвітніх навчальних закладів, створені з урахуванням європейської практики (так, при створенні навчальної програми «Сходінки до інформатики» використані рекомендації ЮНЕСКО).

У зв'язку з модернізацією навчальних планів, програм і підручників відбувається процес їх розвантаження завдяки диференціації та інтеграції змісту, розширенню міжпредметних зв'язків, скороченню кількості обов'язкових предметів і профілів у старшій школі. У цьому контексті на регіональному рівні постає проблема оптимального поєднання інваріантної та варіативної частини програм. У поточному році впроваджується вивчення іноземної мови з 1-го класу, другої іноземної мови – у 5-х класах, а також – вивчення інформатики з 2-го класу.

4. Перехід до розв'язкової парадигми обумовлює пріоритетність в освітній діяльності завдань, пов'язаних із формуванням цінностей та життєвих орієнтацій людини щодо здобуття знань. Забезпечення національного виховання, розвитку та соціалізації дітей і молоді здійснюється на основі особистісної переорієнтації, гуманізації та демократизації освіти у контексті європейських гуманістичних цінностей і вимірів. Система освіти має забезпечу-

вати формування особистості, самоідентифікація якої ґрунтується на розумінні як належності до українського народу, так і до європейської цивілізації, перспектив загальноцивілізаційного розвитку та реалій життя у глобалізованому світі. Традиційними напрямками виховання є громадянське, патріотичне, моральне, трудове. У межах інтеграції до глобальних людських цінностей акцентуються соціальна активність, відповідальність, толерантність, здатність до діалогу культур і відкритість до сприйняття нового і зміни світобачення.

Одним із основних завдань є формування цілісної концепції виховної роботи, що має інтегрований характер і ґрунтується на інваріантних моделях змісту виховання в навчальних закладах. Як інтегрована мета освітньої діяльності все більше утверджується духовність (духовні цінності, духовне здоров'я), яка має сформувати духовний фундамент життєвих орієнтирів та моделей поведінки людини у плюралістичному соціумі із безліччю ризиків.

Серед найбільш перспективних та інноваційних напрямів виховання:

- формування здорового способу життя та розуміння цінності здоров'я і відповідного цьому завданню освітнього простору збереження, зміцнення і розвитку здоров'я, що забезпечує відповідний мінімум рухового режиму; удосконалення фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи; оновлення методології фізичного виховання з безпосереднім валеологічним супроводом; цілісність забезпечення здоров'я особи з пріоритетом духовного здоров'я;

- формування системи превентивної освіти як основи попередження девіантної поведінки та загроз ризиків сучасного медійно-інформаційного простору, а в її межах – розроблення програми превентивного виховання;

- виховання критичного мислення як основи самостійного аналізу медіа-текстів і усвідомленої діяльності у медійно-інформаційному просторі.

5. Розвиток електронних засобів масової комунікації призвів до формування інформаційно-освітнього (медіа-освітнього, електронного освітнього, Інтернет-освітнього) простору. Відтак системно-інституційні характеристики освіти як соціальної сфери доповнюються просторовими; відбувається становлення неформальної освіти на основі Інтернету та комп'ютерних технологій, зростає соціалізуюча та освітня роль ненаукового знання, що циркулює у Інтернет-просторі, а також – і роль соціальних мереж як механізму

освітньої та міжособистої комунікації. Пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві. Технологічний аспект проблеми передбачає повне забезпечення навчальних закладів комп'ютерними комплексами, мультимедійним обладнанням і доступ до Інтернету; розроблення індивідуальних модульних навчальних програм; створення інформаційної системи підтримки освітнього процесу, електронних підручників та енциклопедій; розвиток мережі електронних бібліотек. Особливе значення має формування спеціалізованих напрямів освіти: дистанційної освіти, медіа-освіти, e-learning. У цьому контексті слід наголосити на необхідності відновлення фінансування регіональної програми випуску електронних підручників і посібників, розробленої спеціалістами ДОІППО.

Ще більше значення, ніж технології, має зміна методології та концептуальних засад освіти, оскільки електронні медіа стають не лише інструментами освітньої діяльності, а й простором буття та розвитку людини. Величезною проблемою є розрив культури поколінь, оскільки вчителі, сформовані на писемній (гутенбергівській) культурі, не завжди розуміють особливості внутрішнього світу та освіти молоді, що сформовані на медіа-культурі. Перешкодою часто є й комп'ютерна некомпетентність педагогів (за останніми дослідженнями МОН, 28% вчителів навіть не в змозі увімкнути комп'ютер).

Серед найактуальніших програм інформатизації освіти – національний проект «Відкритий світ», який реалізується в рамках соціальних ініціатив Президента України і передбачає модернізацію системи освіти, подолання освітньої нерівності та забезпечення доступності якісної освіти незалежно від того, де мешкає школяр.

У рамках цього проекту школи забезпечуються сучасною комп'ютерною технікою з доступом до Інтернету. Із 1 вересня 2013 року розпочнеться другий етап проекту, який охопить 2 тисяч шкіл, що особливо важливо для села, де понад 40% учнів не мають персональних комп'ютерів вдома. Куратор проекту віце-прем'єр-міністр України Олександр Вілкул зазначив: «Єдиний шлях формування конкурентоспроможного випускника – це застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Освіта, рівень та якість якої не посту-

паються європейським навчальним закладам, дозволить забезпечити підготовку високоосвічених випускників з широким кругозором».

6. Серед напрямів кадрового забезпечення освітньої системи: підготовка практичних психологів і соціальних педагогів, розширення практики підготовки педагогічних працівників для роботи за поєднаними спеціальностями. У цьому контексті слід активніше використовувати можливості ДОІППО при проведенні спеціалізованих курсів перепідготовки та надання другої педагогічної спеціальності. Нині у світі післядипломна освіта стає більш важливою, ніж базова вища освіта, оскільки саме вона має гнучко реагувати на зміни у попиту на освітні послуги. Очевидно, є необхідність створити на базі ДОІППО регіональну академію освіти для дорослих, що буде основою формування регіональної системи перепідготовки педагогічних працівників для роботи за поєднаними спеціальностями.

Важливе значення у зміцненні кадрового потенціалу області має розширення участі педагогів в інноваційній, науково-експериментальній діяльності. Стратегія інноваційних реформ передбачає послідовне запровадження освітніх новацій і зростання завдяки цьому професійної майстерності педагогів. На регіональному рівні необхідно створити систему мотивації, стимулювання та заохочення інноваційної діяльності у галузі освіти, розробити нові концептуальні моделі удосконалення підсистем освіти і зростання наукового рівня педагогів, зокрема завдяки захисту магістерських і дисертаційних робіт.

7. Окремим напрямом розвитку регіональної системи освіти є диверсифікація освітньої діяльності відповідно до потреб освітніх суб'єктів. На рівні загальноосвітніх закладів це здійснюється у вигляді профільної спеціалізації старшої школи. Важливе значення має забезпечення розвитку обдарованих дітей і проектування їх особистісно-розвиткового середовища. У межах гуманоцентричної переорієнтації освітньої діяльності та нових можливостей інформаційних освітніх технологій постійної уваги потребує розроблення ефективних моделей інтеграції в освітню систему та суспільство дітей і молоді з особливими освітніми потребами шляхом забезпечення (організаційного, технологічного та науково-методичного) корекційної та інклюзивної освіти.

8. Системні зміни в управлінні освітою ґрунтуються на загальній моделі адаптації державного управління до демократичного та ринкового суспільства у межах застосування

апробованих у світовій практиці методологій «нового державного менеджменту», публічного управління, електронного урядування тощо. Відповідно управління освітою трансформується на засадах інноваційних стратегій, принципів сталого розвитку, створення сучасних систем освітніх проектів та їх моніторингу, розвитку моделі державно-громадського управління у галузі освіти, застосування систем державного менеджменту та маркетингу. Основними напрямками змін є децентралізація управління, впровадження менеджменту персоналу; подолання бюрократизації та директивності із заміною ієрархічного управління поліархічними зв'язками мережевого типу, розвиток автоматизованих систем управління освітою з використанням елементів електронного урядування.

Особливе значення має впровадження системи оцінки ефективності управлінської діяльності в освітній галузі на основі моделі проведення моніторингових досліджень для різних рівнів управління освітою і системи показників якості освіти, а також – удосконалення системи зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти.

У зв'язку з тим, що соціальне середовище освітньої діяльності має ринковий характер, пріоритетними завданнями стають: професіоналізація управлінської діяльності, комплектування органів управління освітою компетентними менеджерами освіти та формування управлінців нової генерації. У цьому контексті доцільно впровадити обов'язкове отримання управлінської освіти керівниками освітніх закладів і працівниками органів державного та муніципального управління освітою. Шляхом вирішення проблеми є навчання за фахом «освітній маркетинг та менеджмент» у ДОІППО.

Загалом забезпечення зазначених напрямів розвитку вітчизняної освіти сприятиме становленню системи освіти нового покоління, що забезпечуватиме випереджувальний загальноцивілізаційний розвиток людини, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної освіти, визначеність та унормування змісту всіх підсистем освіти та ціннісну орієнтацію освітньої діяльності на загальноцивілізаційні пріоритети розвитку. Така освіта створить соціально сприятливі умови для розвитку всіх громадян, ефективну систему ресурсного забезпечення галузі та оптимальне середовище для творчої професійної діяльності педагогів.

Михайло РОМАНЕНКО,
ректор ДОІППО,
професор, академік
Академії наук вищої школи

ОСВІТА МАЙБУТНЬОГО

Сучасна освіта інтенсивно розвивається і переходить у нову якість з новою освітньою парадигмою та новими підходами до розвитку особистості людини.

Нове мислення людства ґрунтується на морально-етичних нормах, що відповідають закону сталого розвитку, єдності законів природи та моралі, розроблених у працях видатних просвітителів людства: Г.С. Сковороди, В.І. Вернадського, В.С. Соловйова, М.Ф. Федорова, К.Е. Циолковського, П'єра Т. де Шардена та інших.

У цьому процесі важливе значення має система післядипломної педагогічної освіти як ланка неперервної освіти педагогічних працівників, що забезпечує їхні потреби у професійному зростанні та са-

мореалізації. Зміст освіти також змінюється: оновлюється проблематика курсів в інститутах післядипломної педагогічної освіти, запроваджуються нові форми роботи зі слухачами, розширюється сфера освітніх послуг. Організаційні зміни мають ґрунтуватися на нових підходах, новому мисленні, що відповідає викликам ХХІ століття.

У ДОППО діє ефективна система підвищення кваліфікації керівних кадрів шкільної освіти як під час проходження різних курсів (передатестаційних, авторських, проблемних, інтегрованих, проєктивних та інших), так і в міжкурсовий період. Серед важливих принципів такої діяльності – системність, цілісність, цілеспрямованість, неперервність, інноваційність, відкритість і доступність.

Зміст діяльності ДОППО тісно пов'язаний із реалізацією чинної нормативно-правової бази, оскільки своєчасність та актуальність змін є важливою умовою реформування освітньої галузі в Україні.

Так, державні освітні стандарти визначають стратегічні напрямки розвитку освіти майбутнього, тому тактику мають розробляти ті, хто безпосередньо працює над впровадженням їх у життя. Саме тому було створено обласний освітній проєкт «Новий Дніпропетровщині – новий стандарт освіти». Науковці інституту, всі освітяни області зараз працюють над головним питанням: «Яким чином зміст освіти може забезпечити особистісно зорієнтований, компетентнісний і діяльнісний підходи?».

Навчальний процес в ДОППО також особистісно зорієнтований і дає змогу кожному слухачеві отримати потрібну освітню послугу.

Державний стандарт відповідає законам України «Про освіту» та «Про загальну середню освіту», а також визначає ті напрямки роботи в освіті, які відповідають сучасним тенденціям у розвитку суспільства, де народжується нове мислення вільної, активної людини, здатної організувати своє життя відповідно до принципів сталого розвитку.

Процес підвищення кваліфікації має не вузько прагматичний характер, а охоплює всі сторони зростання особистості педагога: і як фахівця, і як особистості. Педагог має бути носієм нового глобального мислення, що ґрунтується на принципах концепції сталого розвитку. Саме тому **важливими пріоритетами діяльності ДОППО стали:**

- забезпечення сприятливих організаційно-педагогічних, соціально-психологічних умов для професійного розвитку та саморозвитку педагогічних працівників;
- реалізація основних засад концепції сталого розвитку у процесі підвищення професійної компетентності педагогів;
- розробка різноманітних моделей професійного зростання педагогічних працівників, що відповідають новим освітнім вимогам;
- розвиток регіональної інфраструктури неперервної освіти педагогічних працівників.

Освітній процес має розвитково-продуктивний інтегративний характер, підпорядкований морально-етичному вихованню учнів. Тобто, якщо ми вирішимо проблеми організації особистісно зорієнтованої освіти, то одночасно вирішимо і проблему компетентнісного та діяльнісного підходів в освіті. На жаль, сучасна освіта частково втратила свій виховний компонент, а саме він створює умови для мотивації навчання та для того, щоб освіта мала особистісно зорієнтований напрям. Тому цілеспрямована робота з мотивації вчителя до такої діяльності є також важливою складовою змісту діяльності ДОППО.

Класична педагогічна спадщина завжди ґрунтувалась на суб'єктних стосунках. Дитина ніколи не розглядалась класикою педагогіки як «біла дошка», учень завжди був особистістю. Занурення у класичну педагогічну спадщину допомагає сучасному учителю зрозуміти, як виховувати особистість.

У ХІХ столітті І.Г. Песталотці писав: «В любові дитина знаходить подвійне джерело зростання», а в ХХ столітті В.О. Сухомлинський продовжував: «Без духовної спільності учителя та учня виховання не відбудеться». Сучасний класик педагогіки, доктор психології, академік Російської академії освіти, почесний академік Української академії педагогічних наук Ш.О. Амонашвілі пише: «Усі сфери освітньої сучасності живить Любов до Дитини».

ДОППО шукає різноманітні шляхи оновлення педагогічної освіти. Одним із них є залучення учителів до джерел гуманної педагогіки, яка ґрунтується на класичній педагогічній спадщині, та співробітництво з громадським об'єднанням «Дніпропетровський Центр гуманної педагогіки ім. Ш.О. Амонашвілі Всеукраїнської культурно-освітньої асоціації гуманної педагогіки».

У Дніпропетровську вже двічі відбувся авторський семінар основоположника руху гуманної педагогіки, академіка Шалви Олександровича Амонашвілі: «Основи особистісно зорієнтованого підходу до дітей в освітньому процесі». У наступному навчальному році планується знову запросити Ш.О. Амонашвілі провести авторський семінар. Крім того, вчителі-співробітники Дніпропетровського Центру гуманної педагогіки виступають перед слухачами курсів післядипломної освіти із семінарами та майстер-класами, що завжди викликає зацікавлення та сприяє творчому пошуку серед учителів.

Разом ми організуємо науково-педагогічні конференції: «Діти нової свідомості та педагогіка ХХІ століття», «Використання творчої спадщини П.О. Флоренського у сучасному педагогічному процесі». У наступному році плануємо провести конференцію, присвячену науковій спадщині В.І. Вернадського. До участі у заходах залучаємо науковців з інших областей України та Росії, що дозволяє розширювати горизонти мислення учителів.

Успіх будь-яких реформ залежить від того, як сприймає їх учитель та що свідомо робить для їхнього здійснення.

Ш.О. Амонашвілі наголошує, що «гарний учитель реформує освіту, а поганий – деформує її». У книзі «Як любити дитину» він пише: «Провідною силою педагогічного процесу є особистість учителя, вихователя. Його характер, світогляд, прагнення, культура, його морально-етичний стан, знання, спосіб життя, звички, його любов до дітей і своєї професії – вся його особистість визначає якість педагогічного процесу. Ці якості залежать не так від хороших програм, методів, підручників, нових технологій, устаткування, коштів тощо, а перш за все, від особи-

стості вчителя. Тому підвищення і вдосконалення морального стану вчителя, турбота суспільства про вчителя – вирішує проблему успішного оновлення освітньої діяльності».

Свідомість сучасного учителя має бути не тільки носієм нормативних документи та наказів. Вона має ґрунтуватись на новітніх відкриттях науки, розширюватись завдяки долученню учителя до класичної педагогічної спадщини та мати глибоке морально-етичне підґрунтя. Сучасний світ нав'язує людині стереотипи мислення та поведінки, а вчитель, який виховує майбутнє у своїх учнях, має бути вище цих стереотипів. Як пише Шалва Олександрович: «Учитель – це надсуспільне явище. Відповідати за те, що він робить, він має перед совістю та Богом».

Гуманна педагогіка ґрунтується на важливих аксіомах: любов виховується любов'ю, шляхетність – шляхетністю, щирість – щирістю, тому перед вчителем постає важлива умова виховання, яку сформулював Л.М. Толстой: «Справжнє виховання дитини – є виховання самих себе».

На семінарах Ш.А. Амонашвілі створюються умови, які стимулюють самовиховання вчителів. Після 5-денного спілкування вони починають відчувати себе важливою частиною педагогічного процесу, в якому все залежить від їхнього вміння любити дитину, вдосконалити себе, творчо організувати шкільне життя. Вчителі починають відчувати себе щасливими людьми, тому що обрали найголовнішу професію у суспільстві – професію вчителя.

В їхньому суб'єктивному просторі виникає зовсім інша педагогіка, завдяки чому вони не готують дітей до життя, а живуть разом з ними. Вони починають не давати уроки, а дарувати їх, перестають лаяти дітей та їхніх батьків, а починають шукати шляхи порозуміння та взаємодії. Освітній процес починає

будуватись на принципах співробітництва, духовної спільності, взаємодовіри, творчого терпіння, вільного вибору, радості пізнання та любові.

Такі глибокі зміни особистості вчителя сприяють усвідомленню ним того, як саме необхідно організувати реалізацію особистісно зорієнтованого підходу в сучасній школі, що відповідає вимогам Державного стандарту та виховує людину майбутнього, яка житиме в суспільстві не лише з високим рівнем технології та цивілізації, а й з високим рівнем моральності й культури. Безсумнівно, попереду саме таке майбутнє, в іншому разі цивілізація загине, бо рівень її потреб перевищуватиме всі ресурси Землі.

Д.І. Менделєєв писав: «Давати знання невихованій людині – це теж саме, що озброювати шаблею навіженого». У ХХІ столітті ці слова дуже актуальні, бо людство підійшло до тієї межі, за якою можливе або гармонійне існування всього людства, або ніякого людства не буде.

В.І. Вернадський, автор теорії біосфери та її еволюції в ноосферу, головними пунктами у розвитку людства, які наближають нас до ноосфери, вважав «виключення війн як засобу вирішення конфліктів, братство всіх народів та продумана система освіти, яка виховує ноосферне мислення». Саме освіта, яка відповідає завданням майбутнього, може змінити свідомість людства.

Ми живемо на перехідному етапі, коли відчуваємо, що майбутнє за справжнім гуманізмом та співробітництвом, коли розуміємо, що насильство ніколи не призведе до появи моральної людини, коли починаємо бачити у своїх класах не середньостатистичного учня, а особистість. У нас пробуджується людина, яка хоче діяти, змінюватися сама та змінювати світ навколо себе. Нова школа народжується в особистості кожного вчителя, який усвідомив, що від нього залежить майбутнє людства, яке вже сьогодні формується на наших уроках.

Якою буде освіта майбутнього? Вона народжується сьогодні та, безумовно, має глибоке класичне коріння. Освіта відповідатиме потребам нових поколінь дітей, якщо вчителі матимуть широке педагогічне мислення та творчу педагогічну практику, а це можливо через самовдосконалення учителя та свідоме ставлення до своєї діяльності. Саме в такому напрямі працює Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, який робить внесок у виконання обласного освітнього проєкту «Новий Дніпропетровщині – новий стандарт освіти».

Володимир ДОЛГОПОЛИЙ,
перший проректор ДОППО,
заслужений учитель України

ОСНОВНІ ПРІОРИТЕТИ У РОБОТІ НАД НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЮ ПРОБЛЕМОЮ «КРЕАТИВНА ОСВІТА ДЛЯ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ОСОБИСТОСТІ»

Науковий аналіз проблеми та досвід педагогічних колективів області дозволили визначити основні стратегії діяльності на четвертому етапі реалізації проекту. Пріоритети пов'язані з тим, що у більшості шкіл вже накопичено великий «банк інформації» з проблем розвитку креативної освіти, апробовані педагогічні новації, склалася система діяльності у нових освітніх реаліях як окремих учителів, так і педагогічних колективів. Саме тому зараз доцільно визначити провідні наукові ідеї, що складають основу накопиченого досвіду, дослідити труднощі, що виникають у процесі їх використання, щоб забезпечити широке розповсюдження педагогічних новацій та високу ефективність цієї роботи.

Пріоритетними на даному етапі мають стати два напрямки: **корекційна робота**, пов'язана з необхідністю виправлення деяких недоліків, що заважають учням та вчителям досягти високих результатів, і **дослідження, узагальнення та впровадження кращого педагогічного досвіду** з питань створення креативного освітнього середовища та впровадження освітніх технологій, спрямованих на становлення й розвиток інноваційної особистості.

Розглянемо ці пріоритети детальніше.

ПРОБЛЕМА ПЕДАГОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ актуальна для будь-якого навчального закладу, адже вона передбачає виправлення недоліків, що виникають у засвоєнні знань, розвитку особистості, поведінці окремої дитини або групи учнів. З цими проблемами стикається кожен вчитель, і від розуміння ним основних завдань, форм і методів корекційної роботи залежить ефективність навчально-виховного процесу, рівень розвитку та вихованості учнів.

Найчастіше об'єктами педагогічної корекції є такі негативні явища: невстигання, обумовлене як низьким рівнем розвитку когнітивних процесів, так і відсутністю мотивації; емоційні порушення, зокрема нестабільність, схильність дитини до депресії, агресивності; педагогічна занедбаність; девіантна та адиктивна поведінка; низький рівень розвитку комунікативної сфери та конфліктність; нерегульовані стосунки дітей та батьків тощо.

Педагогічний вплив на дітей з такими порушеннями завжди корекційно спрямований, і педагогу варто, перш за все, визначити, що потрібно дитині для здорового та гармонійного розвитку. Цьому допоможуть відповіді на три конкретні запитання:

1. Що є на сьогодні? Чим викликані наявні проблеми?

2. Що має бути? Що потрібно змінити?

3. Що треба зробити для досягнення позитивного результату? Якої психолого-педагогічної допомоги потребує дитина, сім'я, колектив класу?

Слід пам'ятати, що корекція є однією із форм надання психолого-педагогічної допомоги. Вона може здійснюватися вихователем у повсякденному педагогічному

2013–2014 навчальний рік стане четвертим, корегуючим, етапом роботи над обласним науково-методичним проектом «Креативна освіта для розвитку інноваційної особистості». За три минулі роки накопичено велику кількість наукової інформації, педагогічних стратегій і технологій, склався творчий педагогічний досвід, здатний суттєво змінити навчально-виховний процес, наблизити його до вимог життя та нових тенденцій розвитку українського суспільства.

процесі шляхом зміни ставлення до учнів, реорганізації діяльності дітей, їх взаємодії, а також шляхом використання спеціальних методів педагогічного впливу: ігор, тренінгів, консультацій, роботи з батьками.

Існують дві основні стратегії корекційного процесу: симптоматична та каузальна. **Симптоматична** корекція передбачає вплив на безпосередні прояви того чи іншого відхилення. Так, щоб знизити рівень агресивності дитини, вчитель може заспокоїти її, відволікти увагу, перемістити агресію на доступний об'єкт, використавши для цього ігрову ситуацію тощо. Проте, при використанні такої стратегії можна дещо покращити поведінку, але проблема не зникне. **Каузальна** корекція спрямована на причину негативного явища, на усунення тих чинників, що спонукають дитину до неадекватної поведінки. Це може бути відсутність батьківської любові до дитини, неприйняття однолітками, психологічна незахищеність. У такому разі необхідно працювати з родиною, впливати на оточення дитини, сприяти гуманізації стосунків у класі, підвищувати соціальний статус дитини. Корекція буде успішною, якщо обидві стратегії використовуватимуться одночасно. При цьому перевага завжди має надаватися причинній корекції, адже саме вона найбільше відповідає гуманістичним принципам сучасної освіти.

Обираючи засоби корекційного впливу, вихователю має орієнтуватися на цілісний розвиток особистості учня: будь-яке явище має розглядатися у взаємозв'язку з іншими проявами діяльності дитини. Тобто, йдеться не про виправлення якоїсь окремої риси, а особистості в цілому. Та ж агресивність може бути наслідком невпевненості у собі, тривожності, низької самооцінки. Впливаючи на кожен із цих чинників, педагог буде наблизятися до вирішення визначеної проблеми.

Здійснюючи корекційну роботу, важливо враховувати основні принципи її організації. Розглянемо найголовніші з них:

1. Принцип активності всіх учасників корекційного процесу набуває особливого значення в умовах особистісно зорієнтованої освіти, спрямованої на саморозвиток та самореалізацію кожної дитини. Учень має сам прагнути до змін, він має діяти так, щоб досягти успіху, тобто він сам має стати активним. Якщо бажання педа-

гога допомогти є щирим, воно знайде відгук у душі дитини, що сприятиме ефективності корекційної роботи.

2. Принцип оптимального поєднання нормативності розвитку та врахування особистих досягнень потребує врахування вікових та індивідуальних потреб і можливостей дитини. Нормативність розвитку передбачає відповідність певним віковим нормам. Вихователю на основі діагностики має змогу визначити окремі порушення, що можуть стати об'єктом корекційної роботи. Проте, набагато важливіше бачити досягнення дитини, що засвідчують її зростання як особистості. Саме цей чинник стає важливим критерієм ефективності корекційного процесу.

3. Принцип орієнтації на «зону найближчого розвитку» тісно пов'язаний з попереднім. Нагадаємо, що сам термін «зона найближчого розвитку» був запропонований відомим психологом Л.С. Виготським для позначення рівня досягнень учня, того, з чим він може впоратися самостійно, без допомоги дорослого. «Зона найближчого розвитку» – це завтрашній день дитини, те, що сьогодні вона вирішує за допомогою дорослих, зокрема вчителів та вихователів, але завтра зможе робити самостійно. Усвідомлюючи можливості найближчого розвитку дитини, педагог має пропонувати такі завдання та види діяльності, які поступово просувають її вперед без перевантаження та втрати мотивації.

4. Принцип моделювання особистісно-значимих ситуацій та значимої діяльності полягає в тому, що дорослий спеціально моделює ситуації, які є важливими для дитини, створюють перспективи для особистих досягнень. Дуже важливо врахувати інтереси учня, його індивідуальні особливості, щоб привести до успіху та підсилити позитивну мотивацію. Накопичення позитивного індивідуального досвіду створить сприятливі умови для набуття рис характеру, що допоможуть дитині подолати труднощі та стати успішною.

5. Принцип зміни значимих відносин орієнтує педагогів на досягнення успіху в корекційній роботі за умови зміни ставлення вчителів, батьків, однокласників до дитини. Саме тому педагог має розглядати це питання комплексно, розуміючи, що успішність корекційних впливів суттєво залежить від гармонізації життєдіяль-

ності та спілкування, мікроклімату класного колективу тощо.

6. Принцип діяльності передбачає розуміння педагогом діяльнісного підходу до навчально-виховного процесу, уміння стимулювати активність учня, щоб через свою діяльність він міг розвивати необхідні якості, уміння та навички – основи життєвої компетентності.

7. Принцип єдності корекційних, профілактичних і розвиткових завдань має особливе значення для педагога, адже процес виховання є тривалим та комплексним і дає змогу одночасно вирішувати низку важливих проблем, при цьому профілактична, розвиткова та корекційна робота створюють умови для розвитку особистості та попередження ускладнень у цьому процесі.

8. Принцип комплексного використання методів та прийомів педагогічної корекції передбачає високий рівень психолого-педагогічної культури вчителя, адже важливо на кожному етапі застосовувати методи та прийоми, адекватні меті, визначеній педагогом. Особливого значення при цьому набувають розуміння психологічних закономірностей розвитку особистості на різних вікових етапах, знання у галузі сучасних технологій навчання та виховання, професійна рефлексія.

Створюючи інноваційне та креативне освітнє середовище, ми прагнемо забезпечити умови для здорового, гармонійного розвитку кожного учня, і саме тому питання педагогічної корекції набувають великого значення.

Другим пріоритетом у роботі на четвертому етапі реалізації науково-методичного проекту має стати УЗАГАЛЬНЕННЯ ДОСВІДУ, накопиченого педагогічними колективами та окремими педагогами. На новому етапі важливо особливу увагу звернути на його наукове обґрунтування, визначення основних ідей та узагальнення. Аналіз наукової літератури з питань педагогічного досвіду дає змогу визначити його сутність, види, форми узагальнення та розповсюдження.

Видатний педагог К.Д. Ушинський зазначав, що педагогічний досвід – це не тільки певна кількість фактів виховання, пережитих педагогом, а й те, що стало його думкою, правилом виховної діяльності. І тільки ця думка, ідея може передаватися іншим. Про важливу роль педагогічного досвіду писали А.С. Макаренко та

В.О. Сухомлинський, ця проблема висвітлювалася в роботах Ю.К. Бабанського, М.М. Скаткіна, М.М. Поташника, Я.С. Турбовського, а в Україні – в працях М.Д. Ярмаченка, О.Я. Савченка, В.І. Бондаря, М.Ю. Красовицького та ін. Педагогічний досвід, на думку цих дослідників, – це сукупність знань, умінь, здобутих учителем у навчально-виховній роботі. Він формується у конкретній діяльності під впливом освітнього закладу, стилю діяльності педагогічного колективу, системи методичної роботи, особистих якостей вчителя.

Передовий педагогічний досвід акумулює найкраще, що можна досягти за певних умов: високу майстерність вчителя і позитивні результати діяльності. У ньому творчо втілюються досягнення науки, що синтезуються з особистим досвідом педагога.

Новаторський досвід характеризується ідеями та методами, новими для педагогічної науки. Такий досвід є рідкісним, він потребує наукового обґрунтування та ретельного дослідження.

Дослідницький досвід пов'язаний з участю педагога в експериментальній роботі навчального закладу. Він може стати основою для розробки нових напрямків розвитку психолого-педагогічної науки та шляхів модернізації освіти.

Рационалізаторський досвід, зазвичай, передбачає вдосконалення форм і методів навчання та виховання на основі творчого використання їх учителем.

Зразковий досвід характерний для педагогів, які уважно слідкують за досягненнями науки, рекомендаціями методичних служб, роботою колег. Досвід може бути індивідуальним і колективним, комплексним (охоплює систему роботи вчителя) і локальним (з окремого питання навчання або виховання).

На четвертому етапі реалізації науково-методичного проекту важливо створити **картотеку кращого досвіду**, яка може мати таку форму:

Прізвище, ім'я, по-батькові вчителя

Освіта
Звання, нагороди
Посада
Педагогічний стаж
Адреса досвіду
Тема
Анотація
Кому адресований
Ким вивчався

Така картотека може розміщуватися у методичному кабінеті, на сайті закладу чи методичного об'єднання. Це допоможе поширити інформацію про досягнення педагогічних колективів та окремих вчителів, організувати обмін досвідом. Найкращі матеріали мають бути опубліковані у педагогічних виданнях різних рівнів. Все це сприятиме подальшому розвитку педагогічної думки та поширенню кращого досвіду педагогів Дніпропетровщини.

Світлана КРАМАРЕНКО,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки
та психології

ПРАКТИКА ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РОБОТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

На II формуючому етапі роботи експериментальних шкіл за програмою «Формування механізмів трансформації регіональної системи освіти на основі принципів випереджаючої освіти для сталого розвитку» (наказ МОН України від 19.06.2009 р. № 537) розпочалася практична реалізація проекту.

Сформовані й опрацьовуються критерії та показники ефективності експериментальної роботи – індикатори сталого розвитку освітнього середовища та індикатори освіти для сталого розвитку. **Індикатори сталого розвитку освітнього середовища – комплекс взаємодіючих складових навчально-виховного процесу, що характеризують його якість та результативність.** До них належать:

- якість надання освітніх послуг (рівень навчальних досягнень учнів у динаміці; якість викладання предмета вчителем; рівень психологічного клімату у шкільному колективі);
- результативність впровадження методик і технологій навчання та виховання (опанування новими знаннями та вміннями, підвищення рівня зацікавленості, ініціативності, творчості, відповідальності; сформованість відповідних компетентностей);
- збалансованість складових навчального процесу;
- системність та ефективність управління освітнім процесом.

Індикатори освіти для сталого розвитку – критерії та показники включення засад сталого розвитку до змісту навчально-виховного процесу. Вони визначаються:

- концептуальними засадами стратегії сталого розвитку, освіти для сталого розвитку та моделлю школи випереджаючої освіти, що відображається у концепції розвитку конкретного навчального закладу;
- характером реалізації ідей освіти для сталого розвитку в навчально-виховному процесі (змістовне наповнення, методи і технології реалізації);
- якістю просвітницької діяльності педколективу, батьків, інтенсивністю зв'язків із місцевою громадою, органами місцевої влади, громадськими організаціями;
- ефективністю позакласних і позашкільних заходів, форм виховної роботи, що сприяють зміцненню соціального партнерства;
- особливостями організації науково-дослідної роботи та загального управління навчальним закладом;
- характером використання ресурсного потенціалу розвитку навчального закладу.

Реалізація засад освіти для сталого розвитку здійснюється в таких формах:

- *предметна* – в межах «наскрізного навчання», а також курсів за вибором, спецкурсів;
- *міжпредметна* – впровадження компонентів освіти для сталого розвитку шляхом втілення принципу інтеграції – інтегрованих уроків та інтегрованих предметів;
- *позаурочна* – різні форми позаурочної та позашкільної виховної роботи.

У багатьох навчальних закладах впроваджуються експериментальні навчальні програми курсів за вибором, спецкурсів, факультативів за напрямками експериментальної роботи («Екологічна етика», «Основи екоспоживання», «Енергоменеджмент», «Екологічна журналістика», «Екологічне право», «Основи критичного мислення», «Уроки для сталого розвитку» та інші), схвально сприйнята методика «наскрізного навчання» – процес включення компонентів освіти для сталого розвитку до змісту не тільки варіативної, а й інваріантної складової навчальних планів.

Загальні дидактичні принципи впровадження «наскрізного навчання» передбачають не тільки надання учням інформації про деякі проблеми сталого розвитку, а й формування стійких навичок практичного використання отриманих знань.

Методи та форми організації «наскрізного навчання» передбачають:

- проведення традиційних уроків із додаванням до основного змісту навчального матеріалу питань, що стосуються сталого розвитку;
- корегування змісту деяких тем навчальних дисциплін з акцентом на проблемному підході, особистісно-розвитковій, ігровій методикі навчання, ціннісне ставлення до питань дослідження;
- введення до змісту навчання нетрадиційних урочних форм: уроків-роздумів, уроків-дис-

Випереджаюча освіта для сталого розвитку спрямована на:

- **формування моделей сталого розвитку освітньої галузі;**
- **підготовку особистості до нових умов життя на основі перспективних моделей майбутнього;**
- **розвиток життєвих компетентностей особистості, зміну її ціннісних орієнтирів та потреб відповідно до потреб сталого розвитку.**

кусій, проблемних семінарів тощо.

Особливою формою «наскрізного навчання» у межах міжпредметних зв'язків є **інтегровані уроки та інтегровані дисципліни.**

Інтегровані уроки з аспектами освіти для сталого розвитку можуть проводитись шляхом об'єднання подібної тематики кількох навчальних предметів із акцентом на питаннях сталого розвитку (наприклад, інтегровані уроки фізики, хімії та географії з таких тем, як енерго-ефективне житло, безпека побутової хімії, проблеми сміття та урбанізації тощо).

Інтегровані дисципліни формуються шляхом інтеграції окремих дисциплін. Наприклад, інтеграція «основ екології» та «правознавства» створює таку дисципліну, як «екологічне право»; «економіки», «основ споживчих знань» та «основ екології» – «основи екоспоживання»; «основ здоров'я», «основ екології» та «етики» – «екологічну етику»; «фізики» та «економіки» – «основи енергоефективності»; «історії рідного краю» та «основ екології» – «екологію рідного краю» тощо.

Методика створення інтегрованих уроків та дисциплін передбачає як інтеграцію змісту дисциплін зі збереженням методів навчання провідної дисципліни, так й інтеграцію методик навчання різних дисциплін зі збереженням змісту лише одного предмета. Наприклад, вивчення теми «вода» з погляду різних предметів – фізики, хімії, географії, екології, літератури, історії тощо. Інший приклад: розгляд питань демографії з погляду біології, географії, історії, правознавства тощо.

Інтегровані уроки найкраще проводити:

- при вивченні загальних питань, що охоплюють різні аспекти людської діяльності (наприклад, різносторонній розгляд проблем забруднення довкілля, неефективного споживання, соціальної нерівності тощо);

– щоб продемонструвати більш широкий прояв явищ, що вивчаються (наприклад, формування усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків при вивченні питань зміни клімату, проблем сміття, військових конфліктів, світового тероризму тощо);

– при створенні проблемної, розв'язково-випереджальної методики навчання (розгляд явищ у динаміці із формуванням у дітей розуміння особистої причетності до створення або попередження існуючих глобальних проблем, соціальних суперечностей, можливостей створення моделей стабільного майбутнього тощо).

Впровадження інтегрованих уроків з аспектами сталого розвитку передбачає вихід за межі лише однієї предметної галузі, що значно розширює інформаційний компонент навчання, трансформує аспект вивчення, поглиблює розуміння предмета, узагальнює, систематизує матеріал, що вивчається. Дуже важливим є вихід на практичний рівень навчання, опанування конкретними соціальними та професійно-орієнтованими компетентностями.

Головною формою **позакласної діяльності** є класні години. В межах експериментальних навчальних закладів проекту «Випереджаюча освіта для сталого розвитку» тематика класних годин має враховувати як тему експериментальної роботи кожного ЗНЗ, так і загальні питання сталого розвитку.

Серед інших форм **позакласної діяльності**: проведення свят, конкурсів-оглядів, тематичних вечорів, вечорів запитань та відповідей, фестивалів, конкурсів, олімпіад, виставок, семінарів, конференцій тощо. Організація цих заходів може присвячуватись конкретним датам (наприклад, Міжнародному дню Землі, Міжнародному дню толерантності, Міжнародному дню енергозбереження тощо), мати тематичний характер (наприклад, вода, Земля, рослини,

тварини тощо) або системний (тижні сталого розвитку, еко-тижні, екомісячники, тижні Довкілля, тижні толерантності, тижні самоврядування та ін.). Найбільш поширеною формою позакласної діяльності стали «Тижні сталого розвитку», які мають значний навчальний і виховний потенціал.

Особливою формою позакласної діяльності є гурткова робота. Серед цікавих гурткових напрямків, пов'язаних із питаннями сталого розвитку: «Екодизайн», «Екотуризм», «Екотейтер», дискусійні клуби, еврочлуди тощо.

Позашкільна діяльність передбачає налагодження зв'язків шкільного колективу з батьками, місцевою громадою, органами місцевого самоврядування, представниками підприємств, громадських організацій, товариств тощо. Ефективність впровадження «наскрізного навчання» безпосередньо пов'язана з інтенсивністю таких зв'язків, особливо, коли йдеться про родинне виховання, розвиток громадянської позиції дитини.

Важливим кроком до налагодження співпраці з громадськими організаціями стало входження Дніпропетровської області до міжнародного проекту «**Освіта для сталого розвитку в дії**». У 2010-2012 роках Інститут педагогіки НАПН України спільно з громадською організацією «Вчителі за демократію та партнерство» (ВДП) (Україна) та «Глобальний план дій» (ГПД) (Швеція) за підтримки фонду шведського уряду SIDA втілювали цей освітній проект. Проект «Освіта для сталого розвитку в дії» ознайомлював вчителів України з досвідом, методологією та технологіями навчання учнів навичкам та умінням творити своє життя та життя сім'ї, місцевої громади з урахуванням потреб сталого розвитку. Відповідно до плану проекту в ньому брали участь 8 областей: Харківська, Черкаська, Миколаївська, Житомирська, Київська, Тернопільська, Донецька та АР Крим. У другому етапі проекту (2013-2015 р.) до цих областей долучаються ще 7: Вінницька, Дніпропетровська, Івано-Франківська, Львівська, Луганська, Рівненська, Хмельницька. Першим кроком участі у проекті стало проведення навчальних тренінгів для вчителів, які викладають або планують викладати курс за вибором «Уроки для сталого розвитку» у 3-4-х та 8-9-х (10-х) класах. Також з весни цього року починається реалізація інноваційного освітнього проекту

«Сприяння формуванню відповідального способу життя через малювання коміксів для сталого розвитку». У вересні-жовтні відбудеться конкурс найкращих коміксів з тематики освіти для сталого розвитку; буде започатковано всеукраїнський конкурс «Школа сталого розвитку» та обласний конкурс «Інноваційний навчальний заклад – школа випереджаючої освіти для сталого розвитку».

Таким чином, відповідно до головних пріоритетів модернізації освітньої галузі на засадах випереджаючої освіти для сталого розвитку, а також враховуючи необхідність створення моделі сучасного інноваційного навчального закладу засобами дослідно-експериментальної роботи за програмою: «Формування механізмів трансформації регіональної системи освіти на основі принципів випереджаючої освіти для сталого розвитку на термін 2009–2015 рр.», **рекомендуємо у 2013–2014 навчальному році керівникам та педагогічним працівникам навчальних закладів проекту «Випереджаюча освіта для сталого розвитку»:**

1. Втілювати комплексний, системний підхід при впровадженні принципів сталого розвитку в управління навчальними закладами, організацію навчально-виховного процесу та позакласної діяльності для формування ключових життєвих особистих компетентностей у вчителів, дітей, батьків; розвивати інтегративно-діяльнісні форми педагогічної практики, що поєднують екологічну та економічну освіту в інтересах сталого розвитку, гендерну освіту, медіаосвіту, соціальне партнерство, технології збереження та розвитку здоров'я.

2. Систематично працювати над вдосконаленням методичної роботи з питань підвищення професійної майстерності та обізнаності педагогічних працівників навчального закладу в питаннях сталого розвитку, забезпечувати якісне регулювання навчально-виховного процесу школи через моніторингові дослідження та підвищення якості шкільної системи освіти.

3. Підвищувати рівень компетентностей для сталого розвитку вчителів, учнів, батьків шляхом впровадження «наскрізного навчання», нових спецкурсів, факультативів з елементами освіти для сталого розвитку, курсу за вибором «Уроки для сталого розвитку», інших авторських елективних курсів, проведення позакласних і позашкільних заходів;

4. Проводити тематичні семінари, семінари-практикуми і семінари-рефлексії з актуальних питань освіти для сталого розвитку в загальноосвітніх навчальних закладах, активізувати проведення «Тижнів сталого розвитку», приділяти належну увагу і допомагати просвітницькій діяльності, екологічному молодіжному руху у цій галузі.

Ольга ВИСОЦЬКА, декан факультету відкритої освіти, завідувач кафедри філософії випереджаючої освіти та управління інноваційною діяльністю, доктор філософських наук, доцент

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД В УПРАВЛІННІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Важливе значення в оновленні керівництва сучасною школою мають нові форми та методи управління, нові підходи, одним із яких є **аксіологічний, або ціннісний**. Аксіологія як наука про цінності є важливою складовою нової освітньої парадигми, тому цілком природним є застосування аксіологічного підходу в системі внутрішньошкільного управління. Наші замовники: діти, батьки, держава, світова цивілізація потребують нової людини – не споживача, а творця. Цінності можуть бути матеріальні чи духовні, але обов'язково суспільно важливі. Для цього саме внутрішньошкільне управління має бути ціннісно спрямованим. Сюди належать і сприятливі комунікації, і партнерство у стосунках, і система стимулів до ефективної педагогічної діяльності, і правильне розуміння якості шкільної освіти.

Практика діяльності сучасної школи свідчить, що чимало педагогів, керівників усіх рівнів обмежують розуміння якості шкільної освіти тільки її технологічним аспектом, тоді як духовно-ціннісна складова навчально-виховного процесу найчастіше залишається поза увагою. І далі панує думка, що школа – це заклад, в якому дітей навчають, тобто передають їм знання у вигляді правильно підібраної інформації. Отже, на сьогодні ми маємо реальність, де матеріальний світ домінує над духовним. Звідси і прагматичне розуміння якості шкільної освіти, і нехтування виховним аспектом у навчально-виховному процесі. Водночас, суспільство XXI століття потребує відповідальної, духовно зрілої особистості, яка здатна самостверджуватися на засадах духовно-моральних цінностей.

Науковий аналіз свідчить, що аксіологічний характер внутрішньошкільного управління найповніше проявляється в усвідомленій орієнтації суб'єктів управління і всього педагогічного колективу на певні цінності; у пріоритетах основних цінностей щодо місії, цілей школи та засобів управлінської діяльності; постійному співвіднесенню цінностей шкільної організації із цінностями суспільства.

Важливими, на думку науковців, у сучасному освітньому просторі мають стати цінності, які відбивають нові погляди на природу людини, її місце у світі, сенс життя, роль системи освіти, школи у розвитку особистості. Тут доцільно згадати про новий зміст основних управлінських функцій, методів і технологій шкільного менеджменту. Насамперед, йдеться про людинознавчу компетентність управлінця, володіння методами стимулювання педагогічного колективу до продуктивної діяльності, гнучкість у методах управління, перехід до моделі співуправління навчальними закладами.

У цьому контексті аксіологічними цінностями в управлінській діяльності можуть бути: спрямованість на саморозвиток особистості педагога, розумне поєднання індивідуального та колективного у процесі самоствердження членів педагогічного колективу; забезпечення свободи особи у творчій самореалізації; підтримка індивідуального стилю творчої педагогічної діяльності вчителя.

Відбувається посилення духовно-ціннісного аспекту у вихованні учнів та більша увага з боку адміністрації школи до такого спрямування змісту діяльності закла-

Динаміка змін в усіх сферах життя сучасної людини потребує нового змісту шкільної освіти і нових підходів до управління загальноосвітнім навчальним закладом. Це пов'язано, насамперед, з інтенсивним розвитком інформаційних технологій, інтеграцією вітчизняної освіти у світовий та європейський освітній простір. Відповідно зростає роль внутрішньошкільного управління як основного фактора радикальних шкільних змін.

ду. Йдеться про творчі зустрічі, відкриті уроки, дискусії, обговорення життєвих і суспільних проблем. Освіта – це спосіб входження людини у цілісне життя (знання, цінності). Вона має стати ціннісно спрямованою, адже впливає на життєвий вибір, ціннісні орієнтації, переконання людини, а відповідно – і життєву позицію та результати життєдіяльності. Тому таке поєднання корисне як для школи зокрема, так і для нашого суспільства в цілому.

Слід наголосити на ролі учителя в духовному зростанні учнів. Адже виховання особистості завжди було, є і буде основним предметом педагогічної науки. У різні часи та епохи були різні концептуальні засади процесу виховання: прагматизм, неопозитивізм, екзистенціалізм, неомізм, гуманізм тощо. Сучасний учитель має право обирати ту чи іншу педагогічну технологію, засіб, прийом тощо, але пам'ятати, що серед факторів, які впливають на духовну зрілість особистості (спадковості, середовища) важливим є фактор виховання.

Основа процесу виховання, що охоплює різні сфери людського життя, складають ціннісні засади. Цінності (або ціннісні орієнтації) чи засади є базовими переконаннями, принципами людини, які виступають моральними орієнтирами її життя. Тому система виховання духовної культури молоді має базуватися на єдності системи загальнолюдських і духовних цінностей, формувати адекватне розуміння та ставлення до категорій добра і зла.

Що спонукає вчителя до продуктивної педагогічної діяльності? Вивчення цього питання теоретиками і практиками свідчить, що, насамперед, – це особисте та професійне зростання, причетність до ухвалення важливих управлінських рішень, надання свободи вибору форм і методів навчально-виховної діяльності.

Суттєве значення в реалізації аксіологічного підходу мають **організаційно-педагогічні засади духовно-ціннісної освіти**. До них належать:

- Утвердження християнських цінностей як пріоритетних у розвитку особистості дитини (10 Божих заповідей, добропорядність, милосердя, добротворення, здатність до покаяння, бережливість тощо).
- Засвоєння цінностей, що ґрунтуються на інституціональній організації суспільства (родина, громада, громадянське суспільство, держава).
- Шанування традиційних національних цінностей (повага до старших, працелюбство, дбайливість, доброзичливість тощо).

• Посилення ідей народної педагогіки як духовних витоків сучасної освіти.

При цьому важливим, на думку вчених та практиків, буде:

• Забезпечення розвитку і саморозвитку особистості шляхом реалізації проектних технологій відповідно до запитів учнів та їхніх потреб.

• Формування уміння аргументувати думку через духовно-ціннісний аспект.

• Розвиток уміння знаходити шляхи розв'язання проблем через усвідомлення відповідальності за прийняте рішення.

Від управлінської підсистеми школи залежить: чи стануть основні людські цінності – життя, здоров'я людини, праця, суспільство, творчість, пізнання, розвиток – духовними домінантами в розвитку освітнього простору школи.

В умовах, коли сучасна школа перебуває у складному періоді трансформації змісту освіти, дуже слушними не тільки для керівників шкіл, а й для усіх освітян є думки відомих гуманістів XX століття Василя Сухомлинського та його послідовника Шалви Амонашвілі про роль педагогічної професії та завдання керівника школи щодо розвитку вчителя.

В.О. Сухомлинський:

«Немає у світі гуманніших професій, ніж професія лікаря і педагога... Ми, вчителі, маємо розвивати, поглиблювати в своїх колективах нашу педагогічну етику, утверджувати гуманні засади у вихованні як найважливішу рису педагогічної культури кожного вчителя».

«Ви – директор школи, ви не тільки вчитель учителів і головний вихователь, а й, образно кажучи, диригент того незвичайного оркестру, який грає на найтонших інструментах – людських душах. Ваше завдання – уміти слухати і чути кожного музиканта – вчителя, вихователя, класного керівника. Бачити і чути серцем, що залишає в душах своїх вихованців кожний педагог».

Ш.О. Амонашвілі:

• Учитель сам творить свою особистість, адже він – Учитель.

• Гуманну педагогіку може творити тільки людина гуманної душі.

• Учитель реформує школу, він же її і деформує. Оновлюється вчитель – оновлюється і школа.

• Школа – майстерня людяності. Дитина ходить туди, щоб стати шляхетною особистістю, навчитися мати друзів, навчитися любити та творити.

Лідія ВОЗНЮК, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри управління загальноосвітніми навчальними закладами

СОЦІОКУЛЬТУРНІ КОНТЕКСТИ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ

Сьогодні освітні процеси ми розглядаємо як глобальні, де існує дві цікаві моделі: Р. Хенві та Д. Боткіна. Ці американські дослідники вважають важливим формування неупередженого погляду на світ довкола нас, припускаючи реальне сприйняття світу із важким станом планети, крос-культурну грамотність, розуміння загальної глобальної динаміки, всебічне заохочення усвідомленого власного вибору. Можна погодитися із загальним висновком Р. Хенві: освіта має допомогти кожній людині увійти до сучасного світу, вписатися до системи взаємозв'язку на культурному, економічному, соціальному та інших рівнях сучасного життя. Д. Боткін наголошує на необхідності термінового переходу від несвідомого пристосування в середовищі до активної, осмисленої соціалізації, до свідомого передбачення та особистої причетності. Висновки вчених можна об'єднати як активне співробітництво, діалог, взаєморозуміння, співчуття, як соціальне партнерство. Підходи американських дослідників поєднують загальнолюдський та локальний аспекти, філософський підхід і конкретні дії. Це дає підстави вважати головним у вирішенні складних питань освіти і виховання формування сприйняття світу як єдиного цілого, де добробут кожного залежить від добробуту інших.

Для всіх інститутів системи освіти головною функцією є створення оптимальних умов для адекватної адаптації особистості до тих соціокультурних реалій, що склалися у суспільстві. Зміст освіти залежить від уявлень, потреб, ідеалів, які існують у соціокультурному просторі, і спрямований на підтримку чинних засад, створюючи при цьому абстрактну ілюстрацію представника суспільства. Актуальним стає принцип відбору та селекції інформації з накопиченого культурного шару відповідно до соціальних потреб. Сьогодні як ніколи інформатизація суспільства потребує широкої професійної освітньої підготовки. Але в той же час не можна і надалі відкладати матеріали, що містяться у накопичених великих здобутках традиційної культури. Тут і виникає конфлікт між сучасним і традиційним, між Своїм та Іншим. Шляхи розв'язання цього конфлікту намагаються знайти різні структури суспільства, що діють як освітні інститути: дошкільні навчальні заклади, загальноосвітні навчальні заклади, коледжі, вищі навчальні заклади, інститути післядипломної педагогічної освіти, позашкільні навчальні заклади, незалежно від форм власності. Зростає роль громадських організацій, які занепокоєні станом сучасної освіти та виховання. Важлива і роль держави, владних структур: адже тільки за останні рік-два у нормативно-правових документах звертається увага не тільки на освіту, але й підкреслюється роль виховання, в тому числі і сімейного, громадянського, патріотичного, правового, перинатальної педагогіки та медіаосвіти. Все це свідчить про зростання небайдужості до порушеної

Вирішення проблем освіти та виховання безпосередньо пов'язане із самоактуалізацією особистості через освітні інституції. Людина живе, навчається, виховується у соціумі з певними культурними традиціями. Вона є об'єктом філософських досліджень, відповідно проблеми освіти і виховання людини сьогодні є соціально-філософськими і їх необхідно досліджувати у взаємозв'язку з розвитком сучасної культури під впливом глобалізаційних процесів. Сучасні філософи, соціологи, педагоги досліджують освіту як процес, як результат, як технологію, як дидактику, як спосіб життя. Бути у наш час освіченим чи ні – це свідомий вибір кожної людини. До якого навчального закладу віддавати свою дитину, де вдосконалювати свої знання, за якими технологіями, які стандарти для нас привабливі й чому? Всі ці непрості питання виникають у кожного, хто замислюється над сенсом життя. Проблема вільного вибору, свободи, як у філософії, повсякденному житті, так і в педагогіці, в усіх пошуках особистості належить до однієї з центральних. Але в останні десятиліття відбувається зловживання цим поняттям, внаслідок чого воно, втрачаючи свою життєву силу, перетворюється на ідеологему, а в найгіршому разі – на фірмовий лейбл мислення, що намагається презентувати себе на ринку ідей як щось сучасне і антитоталітарне. Заклики до свободи, креативності, самореалізації сьогодні покладені в основу педагогічної культури, але про їхній зміст, концептуальні значення і умови реалізації мало хто замислюється.

проблеми. Політика, економіка, інформатизація, медійна культура, безпека держави – це теж освітній та виховний простір. Сьогодні дуже гостро постають питання безпечної середовища при спілкуванні у медійному просторі, соціальних мережах, що мають загрозу засмокування (і не тільки молоді) у віртуальну реальність. Ці непрості питання – поле дослідження нової науки – медіапедагогіки.

Складно зрозуміти, чому так важко залучити сучасну людину до естетичного, морального, духовного, релігійного, взагалі до філософського сприйняття нашого цивілізаційного минулого? І так легко спрямувати у сферу швидкоплинних, часто шкідливих потреб, розваги, накопичення матеріальних багатств? Глобалізація створює шанси, але має й ризики. Глобалізаційні процеси дають великі можливості для позитивної динаміки розвитку, для покращення життя всіх без винятку. Для цього необхідно звернутися до принципів рівності, справедливості, моральності як у стосунках між людьми, так і між країнами світу. Але ринкові відносини, які сьогодні регулюють все в усіх сферах життя, ставлять і непрості запитання щодо вибору освітньої діяльності з урахуванням динаміки глобалізації, конкурентоспроможності та стандартів якості вітчизняної освіти, коли багатьох турбує: чи не зведеться все до єдиної філософії та єдиної культури тільки з додатком – світова. Такі приклади ми бачимо у галузі досліджень з точних наук, у сучасному мистецтві, особливо у кінематографі, музиці.

Важливо підкреслити й інші процеси, що відбуваються паралельно з процесами глобалізації, а саме: в освіті – у кожній країні є свій регіональний, варіативний компонент, на державному рівні розвиваються національні музеї, театри, консерваторії, підтримуються власні проекти у різних галузях науки та культури. Ми маємо навчитися сприймати глобалізацію як об'єктивний процес, де існують і плідно розвиваються (за нашою активною участю) варі-

ативність і діалог культур. Зовсім інша річ – глобалізація як уніфікація всього багатства культур і цивілізацій. Важливо своєчасно зрозуміти: повна уніфікація може лише знищити творчий потенціал вітчизняної, європейської та загальнолюдської культури.

Наша цивілізація впливає на всіх без винятку, але найбільш болючий цей вплив на дітей, які отримують забагато сумнівної інформації та формальних уявлень. У часи потопання моральних імперативів треба передусім рятувати людину, а вже потім людину національну, – пише в «Отруєнні міфом» В. Базилевський. З ним перегукується М. Мудрий, говорячи про віру в гасла, що розбивається при першій зустрічі з реальністю, коли людину не виховуємо, а принижуємо, зневажаємо, змушуємо вдаватися до подвійних стандартів. Нівелюється спілкування, зникають імпульси для розвитку уявлень, почуттів, сили волі та інших важливих якостей. Відчуженість, байдужість, ізоляваність все частіше проникають до освітніх закладів, де культуру замінюють сурогатами.

За таких обставин має змінитися і роль вчителя, вихователя, дуже далека сьогодні від ролі учителя-тьютора, який допомагає учневі робити свій вибір щодо існування у світі за своєю індивідуальною траєкторією розвитку. Важливо враховувати взаємозв'язок країн, народів, культур, запобігати поділу сучасного світу на ворогуючі групи, розщепленню людської свідомості і душі, на практиці реалізувати антропологічний аспект освіти та виховання для нашого реального світу: змістити акцент на людину, яка підготовлена до життя у складних соціокультурних контекстах, коли не тільки накопичується інформація, але й зростає роль нових форм комунікації.

Комунікація сьогодні сприймається як інструмент засвоєння, а не тільки пізнання світу, яким людина користується без спеціальної підготовки. Важливо навчитися сприймати комунікацію як ключ до самоорганізації людини у світі, тим більше, що у наш час (за статистичними даними) на одну го-

дину формальної освіти припадає шість годин неформальної. Швидкість змін буде й надалі зростати, і наслідком цього процесу може стати глибока дезорієнтація людей, не підготовлених до майбутніх подій. Не дивно, що більшість втрачає своє «Я», свою ідентичність, незважаючи на достатній вибір можливих джерел ідентифікації, ототожнюючи себе з чимось або з кимось.

Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти досліджує комунікативні практики – один із важливих сучасних аспектів становлення посткласичної освіти в рамках програми наукової проблеми області. Подальшого дослідження потребує системне вивчення взаємовпливу освіти, виховання і культури, де освіта і виховання є соціальним благом, і передбачаються певні зміни їх як головного громадянського соціального інституту. Здійснення наших мрій, життєвий успіх пов'язані з освітою, вихованням і культурою. Але сьогодні не кожен вміє здобувати та допомагати іншим обирати освіту своїм пріоритетом на здоровому підґрунті сучасної культури. І тут багато залежить від системної роботи всіх освітніх інститутів, філософських підходів до визначення поняття «національного виховання». Дуже важливо зрозуміти: те, що стоїть за поняттям «національного виховання», потребує важкої, щоденної та чесної праці кожного на своєму місці. Сьогодні замало тільки говорити про «виховання любові до рідної землі, її історії, відновлення та збереження історичної пам'яті». Ці правильні та високі слова необхідно втілити у життя, у практичні кроки, бо національне виховання – це складний, з багатьма суперечностями і розчаруваннями, шлях молоді до людини до того місця, де вона зможе принести найбільше користі для свого народу, не розриваючи з тим народом зв'язку, але й водночас відчувачи з боку держави та громадських інститутів повагу й турботу.

Доречно і важливо згадати цікавий факт: за рішенням ЮНЕСКО (1988 р.) лише чотири видатні по-

статі визначили спосіб педагогічного мислення у XX столітті. Серед них американський філософ Джон Дьюї, який вважав найкращим засобом виховання участь дітей у спільному, колективному, справедливо влаштованому дитячому житті. Звідси його ідея самоуправління як головного та найважливішого засобу виховання. Розроблена Д. Дьюї філософія прагматизму допомагала орієнтуватися у важливих проблемах суспільства, від його демократичного устрою до складних завдань у вихованні. Школа, за Д. Дьюї, в умовах становлення демократії є засобом виховання нових, творчих людей, налаштованих на служіння суспільству.

Філософія американського дослідника сьогодні покладена в основу роботи громадсько активної школи, діяльність якої в Україні координує Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». З фондом за двосторонньою угодою співпрацює кафедра філософії освіти ДОІППО. Соціальні проекти партнерства навчальних закладів з місцевою громадою допомагають формувати навички соціальної компетентності для суспільного життя та готовність до виконання громадянських обов'язків. Д. Дьюї підкреслював: коли школа виховує з кожної дитини нашого суспільства члена маленької громади, живлячи його духом та засобами для творчої самодіяльності, тоді ми будемо мати найміцнішу, найкращу гарантію того, що і все суспільство стане гідним, більш приємним, привабливим для життя і більш гармонійним. Д. Дьюї робить висновок, з яким важко не погодитися сьогодні: мета виховання – надати молодому поколінню ті знання, які необхідні для постійного розвитку, поступового становлення людини як члена суспільства. Ці слова американського філософа актуальні і для сучасної України, яка намагається будувати демократичну державу.

Можна зробити загальний **висновок**: проблема виховання не є завданням тільки для педагогічної спільноти. Для системного вирішення необхідна прискіплива увага дослідників з питань державного управління, філософії освіти та соціальної філософії, інклюзивної освіти, психології, теорії комунікації, культурології, політології, національної безпеки, економіки. Це коло проблем – для діалогу освітніх інституцій та громадянського суспільства: адже виховання в умовах глобалізації відтворює культуру в поєднанні різноманітності загальнолюдського, національного та особистого її змісту.

Підставою для такого діалогу є «Національна стратегія розвитку освіти України на період до 2021 року», затверджена указом Президента України від 26 червня 2013 р., де підкреслюється роль сучасних освітніх проектів, актуальність розвитку моделі державно-громадського управління у галузі освіти, де особа, суспільство та держава є рівноправними суб'єктами та партнерами.

Валентина САГУЙЧЕНКО,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії освіти

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ТВОРЧО ОБДАРОВАНИХ ПІДЛІТКІВ

Дослідження вчених свідчать, що обдаровані підлітки орієнтуються не так на застигли, консервативні норми найближчого оточення, як на загальні тенденції розвитку моралі. Це допомагає їм долати дисонанс між декларованим у суспільній свідомості положенням про творчість як духовну, – а тому вищу цінність, – і наявною, здебільшого споживацькою, спрямованістю найближчого оточення. Таким чином, застосування поняття «суб'єктні цінності» дозволяє уникнути термінологічного парадоксу, що притаманний соціологічній концепції ціннісних орієнтацій. Там цінності можуть проголошуватися і не визначати реальної поведінки людини.

Суб'єктні ж цінності завжди є джерелом не лише внутрішньої активності, але й зовнішньої, предметної діяльності, конкретних вчинків. Застосування суб'єктно-ціннісного аналізу передбачає звернення до внутрішніх чинників, що визначають творчу активність підлітка. Однією з найголовніших інтрапсихічних детермінант розвитку обдарованості є потреба у визнанні – одна з найголовніших потреб людини. Такі поняття, як самоствердження, самореалізація, соціальний статус, самоповага характеризують різні сторони її прояву. О.М. Юрчук визначає, що «...потреба у визнанні...визначає позитивний хід розвитку особистості; вона орієнтує на досягнення того, що є значимим у культурі, до якої належить дитина».

Рівень розвитку особистості визначається рівнем трансформації її соціальних потреб. Лише в процесі оволодіння формами діяльності, які соціально схвалюються, первісні інстинктивні потреби в домінуванні, зверхності (А. Адлер) поступово зростають до потреби у самоствердженні (І.С. Кон), потреби в персоналізації (А.В. Петровський), потреби в самоактуалізації (А. Маслоу). Саме в діяльності відбувається розвиток свідомості та самосвідомості людини, формується її ціннісна сфера (Г.С. Костюк, С.Л. Рубінштейн).

Отже, динаміка соціальних потреб особистості учня підліткового віку, в тому числі і творчо обдарованого, детермінується розвитком його ціннісної свідомості з одного боку та розвитком інструментальних можливостей – з іншого.

Очевидно, що розвиток потреб детермінується і віковими межами, які визначають періоди, сензитивні для перетворення великого обсягу потенційних можливостей в конкретні «матеріалізовані» потреби. Іншими словами, лише подолавши певний віковий рубіж, людина може спрямувати свої потреби на розвиток того чи іншого виду нахилів і здібностей аж до рівня обдарованості.

Наприклад, важливе значення для розвитку технічної обдарованості має підлітковий вік, коли перцептивна, інтелектуальна і моторна сфери людини готові до розумового і практичного вирішення технічних завдань.

Основи формування і розвитку базової структури особистісних цінностей закладаються в підлітковому віці. Саме в цей період школа і батьки мають переносити пріоритетну увагу з навчальної діяльності (як розширення сфери знань), на виховання (як цілеспрямований розвиток особистості, її духовної та соціальної сфери).

Природні нахили сприяють тому, що обдарована дитина успішніше за інших вирішує технічні завдання. Ситуації успіху, які сприяють самоствердженню підлітка, стають поштовхом для подальшого розвитку здібностей саме в цій галузі. Успішність перших спроб технічної творчості суб'єктивно сприймається як цінність, що допомагає реалізації прагнення до визнання. Ціннісне сприймання забезпечує постійну мотивацію. Поступово технічна творчість стає визначальним чинником прагнення визнання і статусних очікувань особи. З іншого боку, «життєві плани особи, обумовлені... її статусом в суспільстві, реалізуються у тих галузях діяльності, що відповідають віковим ролевим очікуванням, стала сукупність яких визначає стиль життя особи».

Інтелектуально-рефлексивна свідомість обдарованих підлітків не обтяжена стереотипами групи включення, орієнтаціями відповідати її очікуванням і допомагає їм адекватно і продуктивно використовувати свій життєвий досвід для планування майбутнього. Ці плани визначаються системою суб'єктних цінностей, яка, в свою чергу, для обдарованих людей орієнтована на загальні тенденції духовних цінностей суспільства, а не на нормативно-звичаєве поле найближчого соціального оточення. Отже, однією з визначальних особливостей творчо обдарованого підлітка є більший рівень свободи у створенні життєвих перспектив і планів.

Експериментально-психологічні дослідження життєвого шляху раціоналізаторів засвідчують не тільки наявність широких життєвих планів (це з підліткового віку), але й довговіжну наполегливість і послідовність у їх реалізації. Суб'єктні цінності, що визначають життєві перспективи людини, дають їй також відчуття своєї ваги та незалежності. Щодо творчо обдарованої особистості повністю підтверджується вислів Г. Олпорта: «Перспектива розвитку, яку я для себе бачу, є сутністю моєї свободи. Свобода закладена в нашій життєвій позиції, у втіленні в життя надії на постійний саморозвиток».

Одна з особливостей ціннісної сфери обдарованих учнів – нерозривний зв'язок з тією діяльністю, де обдарованість проявляється. Рівень взаємопроникнення життє-

вих стосунків і творчої діяльності в обдарованих дуже високий, і вислів «Життя – це творчість» щодо них не є поетичним перебільшенням. Система цінностей, що виробляється у стосунках із соціальним оточенням, і цінності, які формуються в процесі активного творчого пошуку, взаємодоповнюються і взаємозбагачуються, утворюють якісно нову цінність, котра входить як складова частина в систему «стратегіальної організації свідомості».

Таким чином, основою творчої обдарованості, її внутрішнім стрижнем є суб'єктно-ціннісне ядро свідомості особистості. З огляду на це реалістичним прогнозом формування творчо обдарованого підлітка може бути думка К. Роджерса, який вважає, що універсальні цінності – не поза людиною, а в ній самій, тому їх не можна дати, а можна тільки створити умови для їхнього розвитку. Лише соціальний запит, конкретизований у різноманітних культурних інституціях, як-от: пропаганді, мистецтві, державних установах, соціальних уявленнях про престижність, норми моралі, та й матеріальних стимулах тощо, може створити умови, де полімотивоване, мало-ймовірне, спонтанне зародження таланту стає закономірністю. У процесі формування обдарованої особистості підлітка вирішальним чинником є його власна активність, спрямована на селективну та творчу інтеріоризацію суспільних цінностей. При спробах культивування обдарованості шляхом маніпуляцій з індивідуальністю в умовах ціннісного вакууму доводиться покладатися лише на випадковість.

Особистість сучасного творчо обдарованого підлітка перебуває в ситуації морального самовизначення. Свій вибір підліток робить під впливом багатьох факторів, як природних, так і соціальних, але вирішальним чинником є середовище, де він залучається до освоєння системи цінностей. У цьому аспекті особливе значення має створення виховного простору для творчо обдарованого підлітка, що виконує функцію ціннісно-орієнтаційного механізму, компенсуючи тим самим негативні тенденції, які можуть виникнути при виборі його цінностей на сучасному етапі.

Основна мета ціннісного виховання – це не пряма передача вихованцям загальнолюдського ціннісного досвіду, а формування

в молоді вміння вибирати моральні цінності та критерії, що ґрунтуються на гуманістичних ідеалах.

Виховання суттєво залежить від його змісту, від того, що воно пропонує як предмети пізнання та досягнення. Фундаментом виховання є базові компоненти змісту, які відповідають запитам підлітка (що для нього є актуальними) і пов'язані з його розвитком і становленням як особистості.

На думку Д.І. Фельдштейна, «можливість оцінити свої якості, задовольнити прагнення до самовдосконалення» підліток отримує у взаємодії зі «світом людей», що сприймається ним через «посередництво дорослих людей, від яких підліток чекає розуміння, довіри».

Становлення творчо обдарованого підлітка як особистості неможливе без підтримки дорослих. Педагоги, батьки мають будувати стосунки з підлітками, враховуючи почуття дорослості, яке розвивається.

Підліток перебуває в стані пошуку: те, що раніше для нього мало сенс, сьогодні може відкидатися: його духовні, інтелектуальні та фізичні сили ще не розвинуті, і він не в змозі цілком впоратися з проблемами самовиховання і життя в цілому.

За Д.І. Фельдштейном, відбулася примітивізація свідомості дітей, спостерігається зростання цинізму, брутальності, жорстокості, агресивності. За цими зовнішніми проявами приховані внутрішні, глибинні переживання школярів – тривожність, страх, непевність. Підлітку потрібна педагогічна допомога і підтримка. Її форми і методи різноманітні – залежно від особливостей вдачі підлітка і педагога, від ситуації, віку суб'єктів виховного процесу, особливостей виховного простору тощо.

Для ефективності формування ціннісних орієнтацій підлітка в школі необхідна така система стосунків і діяльності, що спрямована на підтримку дитини в процесі засвоєння ним суспільних цінностей, норм поведінки, форм діяльності і може допомогти підлітку «вдосконалити себе». Система стосунків підліток – дорослий має спрямовуватися не тільки на одержання знань про те, як має поводитися підліток у суспільстві, але й на те, щоб навчити застосовувати ці знання, бути «компетентним, реально й ефективно вико-

ристовувати знання у вирішенні тих чи інших проблем, зробити отримані знання знаряддям життєвої практики». Без уявлення про ідеал неможливо планувати виховну роботу.

Гуманістичний характер виховання орієнтований на визнання людини «найвищою цінністю життя»; педагог як носій культурних цінностей поступово прилучає підлітка до засвоєння соціально-важливих цінностей суспільства; виховний процес ураховує вікові закономірності та індивідуальні особливості психічного розвитку дитини. Застосування наукових знань у практичній діяльності педагога сприяє позитивному впливу і взаємодії в діалозі «учитель – учень». Практика свідчить, що результатом такої взаємодії і підтримки є готовність підлітка до самовизначення, що відповідно впливає на моральну спрямованість особистості, сформованість базової культури, вміння проектувати свій життєвий шлях.

Формування ціннісних орієнтацій у творчо обдарованих підлітків – це процес їх долучення до найважливіших загальнолюдських цінностей: Землі, Батьківщини, Праці, Знань, Культури, Миру, Людини (В.А. Караковський). Система цих орієнтирів передбачає можливість звернення до національних цінностей, оскільки одним із провідних є поняття «Вітчизна», а низка інших цінностей дають змогу осмислити їх з урахуванням національних реалій. Національне нерозривно пов'язане із загальнолюдським.

Формування ціннісних орієнтацій особистості творчо обдарованого підлітка передбачає: процес становлення його ціннісної свідомості, основними категоріями якої є моральний ідеал, глибокі переконання, основи світогляду, етичні цінності і норми, моральна мотивація, етична оцінка; ідейно-емоційне ставлення до явищ дійсності; здатність до саморегуляції, самовизначення, самоствердження, рефлексії.

Структура цього процесу має три напрямки: розвиток пізнавальної, оціночної та діяльнісної спрямованості особистості.

Повний цикл формування ціннісних орієнтацій має такі етапи: формування уявлення про цінності; усвідомлення ціннісних орієнтацій, прийняття ціннісних орієнтацій, їх реалізація у діяльності та поведінці; закріплення ціннісних орієнтацій як потенційної якості; а також їх актуалізація.

Специфічні особливості процесу формування ціннісних орієнтацій: двобічність, тривалість і безперервність, концентризм, забезпечення єдності педагогічних впливів на особистість школяра, здійснення виховного впливу поволі, без повчань.

Ціннісні орієнтації формуються і розвиваються в процесі соціалізації під впливом різних факторів: суспільних відносин, рідної мови, культури, освіти, соціального оточення тощо. Одну з провідних ролей у формуванні ціннісних орієнтацій підлітків у загальноосвітній школі відіграє класний керівник.

**Світлана МАЙДАНЕНКО,
доцент кафедри управління
загальноосвітніми
навчальними закладами**

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА ТА ВИХОВАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НОВОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Провідні принципи екологічної освіти:

1. Сприймати все довкілля як єдине ціле – природне та створене людиною, технологічне та суспільне (економічне, політичне, культурне, історичне, моральне та естетичне).

2. Тривати протягом усього життя від дошкільного віку, проходячи через усі формальні та неформальні етапи навчання.

3. Застосовувати міжпредметний підхід, використовуючи конкретний зміст кожного предмета для того, щоб уможливити цілісне і виважене розуміння.

4. Вивчати основні проблеми довкілля з різних поглядів: місцевого, національного, регіонального і міжнародного, щоб учні отримали інформацію про умови довкілля в інших географічних районах світу, уявлення про історичну перспективу.

5. Зосереджуватись на реальних і майбутніх ситуаціях у довкіллі, враховуючи водночас історичну перспективу.

6. Популяризувати важливість і необхідність місцевої, національної та міжнародної співпраці для вирішення проблем довкілля.

7. Ретельно обмірковувати різні аспекти планів розвитку довкілля.

8. Уможливити участь учнів у плануванні свого навчання, а також в ухваленні рішень з усвідомленням відповідальності за їхні наслідки.

9. Враховувати вікові особливості володіння знаннями та навичками вирішення проблем, розуміння цінностей довкілля, особливо наголошуючи на ставленні учнів до місцевого довкілля у ранньому віці.

10. Допомагати учням виявляти ознаки та справжні причини проблем довкілля.

11. Наголошувати на складності проблем довкілля, а отже, на необхідності розвивати критичне мислення і навички вирішення проблем.

12. Використовувати для навчання широкий спектр освітніх підходів з акцентом на практичній діяльності та особистому досвіді.

Освітня, філософська, дослідницька, автори навчальних програм працюють над втіленням цих принципів уже понад 20 років. Починаючи із 70-х років ХХ століття, екологічну освіту визначали як метод навчання, що поєднує науку, технології, економіку, політику, людей і довкілля. Екологічна освіта суттєво відрізняється від попередніх версій «освіти про природу», оскільки зосереджується на взаємозв'язках людини та її довкілля.

Науковці Південно-Іллінойського університету (США) запропонували схему **формування відповідального ставлення до довкілля**, що містить чотири рівні, кожен з яких сприяє виробленню такого ставлення.

Рівень 1. «Екологічні концепції» – широкий перелік концепцій сучасної науки про довкілля та екологію, зокрема, динаміку чисельності виду, біогеохімічний цикл та абіотичні фактори впливу. Сюди ж можна долучити відповідні політичні, економічні, психологічні та суспільні концепції.

Рівень 2. «Світоглядне усвідомлення» – формує розуміння того, як особиста і групова поведінка

Екологічна освіта – це процес виховання в населення Землі усвідомлення проблем довкілля та турботи про його збереження; формування відповідних знань, навичок, мотивації окремо та спільно діяти для вирішення поточних проблем довкілля та запобігання появи нових.

Конференція у Тбілісі, яка відбулася у 1977 році під егідою ЮНЕСКО, виробила «Провідні принципи екологічної освіти»: 12 положень, що застосовуються не лише до шкільної освіти, а й до глобальніших процесів, дорослих громадян та фахівців довкілля.

впливає на взаємозв'язок між рівнем життя і якістю довкілля, а також наслідки впливу людини.

Рівень 3. «Вивчення проблеми та її оцінка» – сприяє набуттю знань і навичок, потрібних для вивчення проблем довкілля та оцінки альтернативних рішень, спрямованих на їх подолання.

Рівень 4. «Навички для охорони довкілля» – сприяє набуттю знань і навичок, потрібних для того, щоб успішно діяти при вирішенні проблем довкілля.

Результати досліджень переконливо свідчать, що після проходження лише перших двох рівнів поведінка учнів переважно не змінюється. Ймовірно, що вона зміниться після засвоєння усіх чотирьох рівнів. Ефективність діяльності учнів щодо захисту довкілля теж може зростати, якщо їх залучати до проведення власних досліджень (на рівнях 3 і 4). Більшої уваги потребують створення і поширення навчальних програм, що охоплюють усі рівні, особливо третій і четвертий.

Науковці з інших дисциплін стверджують: ще дві галузі мають зробити суттєвий внесок у формування відповідального ставлення до довкілля. Це – методика соціального маркетингу (ретельне оцінювання аудиторії, з'ясування її мотивації, зміна обсягів забезпечення програми) та принципи екологічної психології: використання діапазону мотивів для зміни поведінки, усунення реальних і вигаданих перешкод для цієї зміни, забезпечення належної інформацією, утвердження соціальної відповідальності, висвітлення дій визнаних лідерів і рольових моделей та уникання підходів, що можуть спровокувати небажану реакцію. Від того, наскільки ці елементи присутні в освітній програмі або інформаційній кампанії, залежить ефективність зусиль, спрямованих на заохочення відповідального ставлення до довкілля.

Екологічні знання потрібні людині не тільки під час виконання професійних обов'язків, а й постійно – у побуті, на відпочинку, на робочому місці. Це можливо лише за умови, коли знання перейшли у найвищу форму – у звичку, у культуру поведінки. Особливістю екологічної освіти є її безмежність (всеосяжність). Екологічні проблеми не можна вирішити лише зусиллями фахівців-екологів – проблеми, які створюються гуртом, і долати треба гуртом. А для цього у кожного має бути хоча б мінімум екологічних знань.

Найважчим в екологічній освіті є завдання поступової (але не довготривалої), бо людство має лише

декілька десятиліть) зміни уявлення людей про сенс їхнього існування, їхнього життя. Більшість науковців упевнені, що порятунок людства від самознищення внаслідок глобальної екологічної катастрофи можливий лише шляхом кардинальної зміни уявлень про людські цінності, а саме: шляхом переходу від споживацьких ідеалів до ідеалів матеріальної помірності, обмеженості, до пріоритету духовності над матеріальними благами. Людство впритул підійшло до необхідності взяти на себе відповідальність за збереження життя на планеті, на чому наголошував В.І. Вернадський ще на початку ХХ століття. Саме лише обмеження техногенної діяльності, що пропонують деякі фахівці, не може докорінно змінити ситуацію на Землі. Як це не важко, але людям доведеться відмовитися від звичних для нас атрибутів сьогодення – фактично необмеженого використання енергії, природних ресурсів тощо.

Відомий український еколог Ю.А. Злобін вважає, що наша епоха – час великої дисгармонії між зовнішньою культурою, яка виявляється у здатності людини створювати видатні твори, та внутрішньою культурою, дефіцит якої викликає глобальну екологічну кризу. Недаремно в матеріалах Конференції – Ріо (1992) зазначається, що формування екологічної культури населення планети має стати пріоритетним завданням людства. Екологічна культура не може виникнути стихійно. Вона формується через спеціальні види діяльності – екологічну освіту і виховання, які допомагають сформувати особистість, якій належатиме майбутнє, вільне від екологічних проблем.

Суспільна екологічна свідомість – це сукупність знань, поглядів і уявлень людей про довкілля; антропогенне навантаження, рівень використання ресурсів, загрози, що виникають у ньому, можливості його захисту. Така свідомість містить систему знань про способи та інструменти керування, господарювання та збереження довкілля і формується, перш за все, державними та громадськими організаціями.

Екологічне виховання характеризується знання загальних закономірностей розвитку природи та суспільства; розуміння взаємозв'язку їхнього існування і того, що природа є першоосновою виникнення та еволюції людини; усвідомлення соціальної обумовленості взаємодієв'язку людини й природи; подолання споживацького ставлення до природи як до

джерела матеріальних благ; вміння передбачувати вплив діяльності людини на біосферу Землі; підпорядкування своєї діяльності умовам раціонального природокористування і турботи про довкілля; вміння зберігати сприятливі природні умови та максимально допустимі норми вилучення біологічної продукції з природного фонду для задоволення потреб людини. Сучасне людство перебуває на етапі усвідомлення своєї залежності від відповідних чи неадекватних форм використання природних ресурсів.

Вітчизняна система безперервної екологічної освіти та виховання розвивається на основі чинного законодавства України, Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття»). Головним напрямком Концепції екологічної освіти є кардинальне реформування підготовки вчителів та організації навчально-виховного процесу з екології.

Екологічна освіта школярів реалізується за трьома моделями: шляхом екологізації змісту традиційних навчальних дисциплін (географії, біології, хімії, фізики), запровадження окремих інтегрованих курсів або за змішаною моделлю.

Аналіз підручників, зокрема їхнього методичного апарату, виявив невелику кількість одноманітних запитань і завдань екологічного характеру. Підручники з екології занадто перевантажені науковим змістом і не відповідають віковим можливостям учнів, а підручники з біології, географії, хімії містять фрагментарні екологічні знання.

Найістотнішим недоліком традиційної системи освіти є те, що під час вивчення природничих дисциплін загальні закони природи зазвичай не є наскрізними принципами обґрунтування знань, внаслідок чого інтелект школярів формується на репродуктивному рівні (виконання будь-яких завдань за зразком або за інструкцією), що призводить до невміння самостійно ухвалювати своєчасні рішення. Таким чином гальмується формування в учнів екологічного мислення.

Ефективність національної екологічної освіти залежить від низки факторів, серед яких один із найважливіших – вибір педагогічних технологій, методів та прийомів. Однією із перспективних і дієвих педагогічних технологій вивчення основ екології є *сопроективна* – співпраця учителя й учня у проєктивній діяльності. Реалізація спільного проєкту формує в учнів уміння висувати екологічно обґрунтовані гіпотези, пропозиції, робити узагальнення, критично

ставитися до екологічної інформації. Школярі навчаються передбачати можливі наслідки, усувати негативні чинники, дотримуватися безпечної поведінки, ухвалювати спільні рішення.

Сучасним засобом екологічної освіти є застосування *мультимедійних технологій*, зокрема навчальних комп'ютерних технологій. Школярі навчаються моделювати екологічні ситуації, обробляти результати спостережень, що суттєво розширює кругозір, наближає навчання до життя, надає інформацію щодо проблем взаємодії між людьми й довкіллям.

Організаційно-діяльнісна педагогічна технологія є основою чіткої, поетапної системи екологічної підготовки учнів. Вона спрямована на формування емоційно-ціннісної сфери (мотивації до екологічно-безпечної поведінки, зацікавленості у вивченні екології).

Упровадження *особистісно зорієнтованої педагогічної технології* суттєво впливає на формування громадянської відповідальності школярів, гуманного і дбайливого ставлення до сусідів по планеті; наполегливості, стриманості у бажаннях; критичного оцінювання своїх вчинків. Методика технології ґрунтується на індивідуальному підході до кожного учня, урахуванні навчальних можливостей, здібностей, темпу навчання. Головне – не надання готових знань з екології, а навчання учнів здобувати та використовувати їх у реальних життєвих ситуаціях.

Зазначені технології ґрунтуються на інтерактивному (діалоговому навчанні), коли у процесі діалогу або полілогу вчитель заохочує учня до спільної діяльності.

Одним із варіантів навчального процесу з екології є імітаційне моделювання, або ігровий підхід. Такий підхід до формування екологічних знань включає створення відповідного простору навчальної діяльності, де учень готується розв'язувати життєво важливі екологічні проблеми та реальні ускладнення, «проживаючи» ці ситуації та способи їх подолання під час ігрової пізнавальної діяльності.

Формування екологічної культури є одним із стратегічних напрямків розвитку сучасної системи освіти у нашій країні, виховання у кожного школяра позитивного ставлення до навколишнього світу, бо, як зазначав ще В.О. Сухомлинський, «у дитини, яка вихована в умовах дефіциту спілкування з природою, розвивається емоційна глухота, агресивність у ставленні як до людей, так і до об'єктів природи». Ось чому так важливо формувати емоційно-естетичний, духовний світ людини, де переважає почуття співчуття до всього живого.

Оскільки екологічна освіта і виховання безпосередньо пов'язані з процесами державотворення та національного відродження України, завданням школи, вихователів є формування у дітей та молоді вміння та навичок мислити і діяти по-новому, екологічно відповідально. Це можливо лише за умови переорієнтації кожного вихованця на самопізнання і саморозвиток, самореалізацію та самостійність.

Марія ГРИГОРОВА, доцент кафедри природничої освіти

МІСЦЕ І РОЛЬ САМОСВІДОМОСТІ У МОДЕЛІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Професійна самосвідомість – один із найважливіших компонентів самосвідомості людини як суб'єкта діяльності. Формування професійної самосвідомості відбувається на тлі соціального досвіду особистості із включенням цього досвіду у становлення «професійного Я».

Є кілька підходів до розуміння професійної самосвідомості.

«Самосвідомість – форма психічного відображення, усвідомлення людиною свого суспільного статусу і своїх життєво важливих потреб».

«Самосвідомість – не даність, притаманна людині, а продукт розвитку; самосвідомість не має своєї, окремої від особистості лінії розвитку, але включається як складова в процес її реального розвитку». (Ю.Б. Гіппенрейтер).

«Самосвідомість – ясне розуміння своєї суті, своїх особливостей, своєї ролі у житті, в суспільстві». («Великий тлумачний словник сучасної української мови»).

«Сукупність психічних процесів, за допомогою яких індивід усвідомлює себе суб'єктом діяльності, називається самосвідомістю». (І.С. Кон).

«Самосвідомість – це усвідомлене ставлення людини до своїх індивідуальних і особистих особливостей, переживань і думок». (Г.А. Урунтаєва).

«Самосвідомість – усвідомлення і оцінка людиною себе як суб'єкта практичної і пізнавальної діяльності, як особистості, свого морального обличчя та інтересів, цінностей, ідеалів і мотивів поведінки». «У структурі самосвідомості є три взаємопов'язані компоненти: *самопізнання, емоційно-ціннісне ставлення до себе й саморегулювання особистості*».

Самосвідомість завжди розшифровується як вміння поглянути на себе ніби з боку, очима іншої людини, як вміння контролювати свої дії з погляду внутрішньої логіки активної діяльності, що не суперечить формі предмета діяльності.

Головна функція самосвідомості – зрозуміти *мотиви і результати* своїх вчинків якими вони є насправді, *оцінити себе*. Якщо оцінка незадовільна, то людина може або спробувати стати іншою, або включити захисні механізми, усунути цю несприятливу інформацію, уникаючи травматичного впливу внутрішнього конфлікту.

На думку О.К. Маркової, професійна самосвідомість включає:

- усвідомлення людиною норм, правил, моделей своєї професії, як еталонів усвідомлення своїх якостей;
- виявлення цих якостей в інших людей, порівняння себе з якимсь абстрактним чи конкретним колегою;
- врахування оцінки себе як професіонала з боку колег;
- самооцінка людиною своїх рис – розуміння себе, своєї професійної поведінки і навіть емоційне ставлення та оцінювання себе.
- професійна самосвідомість спирається тут на професійну са-

*Учитель – це більше,
ніж звичайний педагог,
бо вчитель – митець,
який творить людину.*

**Я.Ф. Чепіга,
український педагог
(1875–1938)**

мооцінку – ретроспективну, актуальну, потенційну, ідеальну;

• позитивне оцінювання себе в цілому, визначення своїх позитивних якостей, перспектив, що зумовлює позитивну «Я-концепцію».

У професіонала, який має такий рівень самосвідомості, підвищується впевненість у собі, задоволеність своєю професією, зростає прагнення до самореалізації. (А.К. Маркова).

У процесі професіоналізації розвивається і професійна самосвідомість. Вона розширюється, змінюються критерії оцінювання своїх професійних можливостей.

Серед провідних компонентів структури самосвідомості – **залезність** самосвідомості від провідної діяльності попереднього періоду; від виникнення рефлексії, усвідомлення своєї індивідуальності, відкриття «Я»; від професійного самовизначення.

Професійне самовизначення у вузьких, чітко визначених рамках – суттєвий і невід'ємний компонент індивідуального професійного становлення особистості. Вибір професії є показником того, що процес професійного самовизначення переходить у нову фазу свого розвитку. Як вважає Т.В. Кудрявцев, професійне становлення особистості проходить у своєму розвитку чотири стадії: формування професійних намірів; професійне навчання; професійна адаптація; часткова чи повна реалізація особистості у професійній діяльності.

П.Ф. Каптерев підкреслював, що «особистість учителя в умовах навчання першорядна, ті чи інші його особливості будуть підвищувати або знижувати виховний вплив навчання». Основними є «спеціальні вчительські особливості», до яких належить **«наукова підготовка вчителя» та «особистий вчительський талант»**.

Перша особливість об'єктивного характеру виявляється в рівні знання педагогом викладання предмета, в рівні наукової підготовки зі спеціальності та зі споріднених предметів, в широкій освіті; в ознайомленні з методологією предмета, загальними дидактичними принципами і, нарешті, в знанні особливостей дитячої особистості; друга особливість – суб'єктивного характеру і виявляється у викладацькому мистецтві, в педагогічному таланті, що включає і педагогічний такт, і педагогічну самостійність, і педагогічне мистецтво. Педагог має бути

самостійним, вільним творцем, який сам завжди перебуває в русі, в пошуку, в розвитку.

Поряд зі «спеціальними» особливостями, які належать до «розумових», П.Ф. Каптерев визначив і необхідні особисті – «морально-вольові» особливості вчителя. До них належать: неупередженість (об'єктивність), уважність, чуйність (особливо до слабких учнів), сумлінність, стійкість, витримка, самокритичність, справжня любов до дітей.

Педагогічна психологія наголошує на важливості соціальної ролі педагога, його місця, функції в суспільстві й аналізує вимоги до вчителя та соціальні очікування. Відповідно, професійно-педагогічна підготовка і самопідготовка вчителя розглядаються як одна із провідних проблем педагогічної психології.

Аналіз загальної ситуації педагогічної праці, на жаль, не дає підстав для оптимізму, що, зокрема, пов'язано з відсутністю у педагогів необхідних якостей, з початковим небажанням деяких педагогів працювати «учителем» і випадковістю вибору цієї професії. Такими ж «випадковими» вони є і в професійній діяльності.

Отже, виникає проблема проведення цілеспрямованої, постійної професійної підготовки та самопідготовки педагогів до вчительської діяльності; усвідомлення себе як її суб'єкта, формування педагогічної самосвідомості, що включає образ – «Я»: ідеальний, реальний і постійне співвіднесення як процес наближення до ідеального об'єкту педагогічної діяльності.

Розглянемо особисті та індивідуальні якості педагога, що мають відповідати одночасно двом рівням вимог до професії. Вимоги першого рівня висуваються до вчителя як до носія професії, безвідносно до соціальних умов, суспільних формацій, навчальних закладів, навчальних предметів. Цим вимогам має відповідати будь-який справжній педагог незалежно від того, працює він в умовах села, чи міста, викладає математику чи природничі дисципліни.

Дослідники визначають обов'язковість таких особистих якостей, як: адекватність самооцінки та рівня вимог, певний оптимум тривожності, що забезпечує інтелектуальну активність педагога, цілеспрямованість, наполегливість, працьовитість, скромність, спостережливість, контактність. Спеціально наголошується на необхід-

ності такої якості, як дотепність, а також ораторських здібностей, артистичності. Дуже важливими є такі якості педагога, як вміння розуміти психічний стан учнів і співпереживати, тобто емпатія, і потреба в соціальній взаємодії. Велике значення має і «педагогічний такт», який засвідчує загальну культуру педагога, високий професіоналізм його педагогічної діяльності та спрямованості.

Педагогічні здібності належать до організаційних і гностичних здібностей, хоча можуть існувати окремо.

Ф.Н. Гोनоболін визначає такі особливості особистості, структура яких є власне педагогічними здібностями:

- вміння робити навчальний матеріал доступним;
- творчість у роботі;
- педагогічно-вольовий вплив на учнів;
- вміння організувати колектив учнів;
- інтерес і любов до дітей;
- змістовність і яскравість мови, її образність і переконливість;
- педагогічний такт;
- вміння пов'язати навчальний предмет із життям;
- спостережливість;
- педагогічна вимогливість.

Вимоги другого рівня висуваються до педагога незалежно від навчального предмета, який він викладає – це його особиста готовність до педагогічної діяльності, що передбачає широку системну і професійну компетентність, стійку переконаність людини, соціально-важливу спрямованість особи, а також комунікативні та дидактичні потреби, потреби спілкування, передачі досвіду.

Стале прагнення працювати за обраним фахом, реалізуватися в ньому, застосувати свої знання, здібності відображає сформованість професійної спрямованості особистості. Це складна, інтегративна якість.

Складовими професійно-педагогічної спрямованості викладачів є соціально-професійні орієнтації, професійно-педагогічні інтереси, мотиви професійної діяльності та самовдосконалення, професійні позиції особистості. У них проявляється ставлення до професійно-педагогічної діяльності, інтереси, вподобання, бажання вдосконалювати свою підготовку.

Зростання ролі професіоналізму в сучасних умовах особливо гостро ставить проблему професійної компетентності фахівця.

Як розуміти поняття «професійна компетентність»? Чим вона

відрізняється від звичних, що зустрічаються в педагогічній літературі, знань, умінь, навичок? Професійна компетентність – це інтегративна якість особистості фахівця, що включає систему знань, умінь і навичок, узагальнених способів вирішення типових завдань.

Формування професійної компетентності залежить від різних особливостей особи, **основним її джерелом є навчання і суб'єктивний досвід**. Професійна компетентність характеризується постійним прагненням до вдосконалення, отримання нових знань і умінь, збагачення діяльності. *Психологічною основою компетентності є готовність постійно підвищувати свою кваліфікацію, професійно розвиватися*.

Розглянемо результати діагностичного дослідження Є.Ф. Зєсром і О.Н. Шахматовою проблеми **сформованості професійної спрямованості особи**.

Основою **діагностики професійної компетентності** стали професійні типові завдання і ситуації, а також професійно-педагогічні вміння.

Найбільш сформованими є гностичні вміння – пізнавальні уміння щодо набуття професійно-педагогічних знань, отримання нової інформації, виділення в ній головного, узагальнення та систематизації передового педагогічного та свого досвіду, досвіду новаторів і раціоналізаторів.

Високий рівень сформованості цих умінь зазначають 78,5 % досліджуваних. 73 % педагогів зазначають достатню сформованість організаційно-методичних умінь щодо реалізації навчально-виховної до навчання, організації навчально-професійної діяльності учнів. У 66,7 % добре виявлені дидактичні уміння. Це загальнопедагогічні уміння з визначення конкретних цілей навчання, вибору адекватних форм, методів і засобів навчання, конструювання педагогічних ситуацій, пояснення навчального матеріалу.

Наступною за рівнем сформованості (64 %) є група комунікативних умінь, що включають перцептивні, експресивні, суттєвості, мовні уміння. Серед них найбільш сформованими у педагогів є культура мови (вміння користуватися словниковим запасом, визначати оптимальний темп мови) – 82 %; вміння викликати і підтримувати увагу учнів – 78 %. Понад 50 % педагогів зазначають несформованість таких умінь, як вміння за зовнішнім виглядом, мімікою зрозуміти душевний стан учнів; вміння здійснювати емоційно-вольовий вплив. 60 % досліджуваних вважають, що у них сформовані організаційно-виховні вміння в галузі педагогіки співробітництва. До найменш сформованих умінь у цієї групи належать діагностика рівня вихованості учнів, індивідуалізація виховних впливів, аналіз ефективності навчально-виховного процесу, профілактика і корекція відхилень у поведінці.

Мінімально сформовані або практично відсутні прогностичні уміння з планування успішності

навчально-виховного процесу, аналізу педагогічних ситуацій, пошуку альтернативних способів реалізації педагогічної діяльності, проектування розвитку особистості і колективу.

Аналіз підтвердив отримані дані про **недостатній рівень професійної компетентності педагогів**. Ситуації були підібрані так, що дозволяли діагностувати вміння за розв'язанням дидактичних, виховних, пов'язаних із розвитком особи професійних типових завдань. З першими успішно впоралися близько 80 % педагогів. Розв'язання виховних завдань викликало ускладнення у 43 %. Завдання, для вирішення яких були потрібні знання та вміння з розвитку особистості учня, прогнозування результатів навчально-виховного процесу, педагогічно практично не вирішили.

Таким чином, говорячи про професійну компетентність групи професійно-педагогічних працівників, яка досліджувалася, можна відзначити:

- високий рівень компетентності та прагнення до самовдосконалення, набуття нових знань;
- сформованість знань і вмінь, необхідних для розв'язання дидактичних і методичних завдань;
- недостатній рівень професійно-технологічної підготовки (у тому числі виробничо-операційних умінь);
- низький рівень психолого-педагогічних знань і вмінь, необхідних для реалізації розв'язкової функції педагога професійної школи.

Наступним компонентом **особистості педагога є професійно-власні якості**. Такі якості достатньо виявлені, що характеризує середній рівень їхньої сформованості.

Найбільш яскраво виявлена у педагогів така якість, як **соціальний інтелект (75,5 %)**, що допомагає їм орієнтуватися в міжособових стосунках, у різних ситуаціях спілкування, виявляти загальне і особливе в поведінці людей, адекватно реагувати на їхні вчинки, прогнозувати поведінку, вчинки оточення, «прочитувати» людину за його зовнішнім виглядом, мімікою, поведінкою. Соціальний інтелект характеризує також вміння визначати стратегічні й тактичні цілі та досягати їх, вміння ухвалювати оптимальні рішення в умовах невизначеності.

На другому місці за рівнем сформованості – **емоційна чуйність (69 %)**. Ця якість характеризує рівень емоційного відгуку, вміння педагога долучатися до емоційних переживань учня, співчувати йому, допомогти в потрібний момент, створити таке емоційне тло, що відповідає настрою учня і ситуації.

Найбільш виражена якість педагога – це **вимогливість (67 %)** (ставлення до себе та інших людей). Вимогливий педагог дотримується правил, які вважає для себе важливими. Він діє цілеспрямовано і вміє спонукати інших до досягнення визначених цілей і завдань. Для нього характерні суворість, уміння наполягати на своєму, рішучість і невміння знайти компроміс, що завдає шкоди навчально-виховного процесу.

Якість реального педагогічного гуманізму (66,7 %) характеризує вміння на підставі психологічних та педагогічних знань підходити до виховання людини, врахо-

вуючи її індивідуальні здібності й її особливості розвитку та характеру, що не відповідають загальноприйнятим педагогічним нормам.

Чітко виражена в педагогів **здатність до вольового впливу (63 %)**. Це усвідомлення мети, дій, ухвалення зважених рішень, практична їх реалізація, критична оцінка досягнутих результатів.

Близька за рівнем виявлення до вищезазначеної якості професійна активність особи (62,3 %). Ця якість виявляється у розв'язанні завдань, поєднує соціальну ініціативу, прагнення досягти визначених цілей, інтерес до нового і незвичайного.

Меншою мірою виявлена **наднормативна активність (51,5 %)**, що передбачає діяльність, що не є обов'язковою, не належить до посадових обов'язків. Прагнення зрозуміти всіх, взяти участь, спробувати себе на найважчих ділянках роботи, що не передбачають нагород чи матеріальної вигоди, свідчить про готовність **особи до інноваційної діяльності**. Відносно низький відсоток такої активності стримує інновації у професійній освіті.

Якість **«домінантність»** виявляється у 44 %, що характеризує малу схильність бути лідером. Низький показник свідчить про відсутність у педагогів прагнення до професійної кар'єри, про впевненість у правильності своїх педагогічних впливів. Домінантність є складовою потенційної характеристики особистості, і її недостатнє виявлення дозволяє припустити, що чинна педагогічна система не сприяє реалізації вчителя.

Педагогічно важлива якість **«емоційна стійкість»** виявляється у 43,5 %. Вона характеризує рівень протистояння особи стресам, психічному напруженню, песимістичному настрою, дратівливості, що зовні виявляється у витримці, самовладанні, здатності тривалий час витримувати несприятливі психологічні впливи.

Показник емоційного неблагополуччя педагогів свідчить про їхню постійну психічну напругу, що негативно позначається на продуктивності праці, взаєминах з учнями і колегами, породжує синдром «емоційного вигорання».

Таким чином, діагностика показала, що рівень виявлення соціально та професійно важливих якостей у педагогічних працівників **неоднорідна**, багато професійно важливих характеристик виявлені недостатньо. Це негативно впливає на продуктивність праці педагогів, а також на їхнє професійне самопочуття.

У процесі дослідження виявлено такі характеристики чотирьох підструктур особистості **професійно успішних педагогів**:

- гуманістична і методична центрації, потреба в самореалізації та самоактуалізації;
- професійна компетентність: психологічна компетентність і соціально-комунікативна адаптивність;
- професійно важливі якості: соціальний інтелект, логічне та креативне мислення, комунікативність, педагогічна рефлексія, емпатія;
- психофізіологічні характеристики: емоційна стійкість і екстравертність.

Які ж **висновки можна зробити**, ґрунтуючись на результатах дослідження особистості і діяльності педагога загальноосвітньої школи?

1. Забезпечення випереджального характеру освіти можливе за умови переходу до особистісно орієнтованого навчання.

2. Психологічна структура діяльності включає діяльність, що керується мотивами і стратегічними цілями; педагогічну взаємодію, що визначається тактичними та оперативними цілями; способами здійснення педагогічної взаємодії, застосування яких залежить від умов виконання дій і операцій. Тематичним ядром (центральною ланкою) діяльності педагога є особистісно орієнтоване педагогічне спілкування.

3. Професійні функції, зміст діяльності педагога детермінують його професійно важливі характеристики, ключові кваліфікації та ключові компетенції.

4. Аналіз змісту професійно-педагогічної діяльності допомагає виділити три рівні її реалізації: **види діяльності, типові завдання, професійно-педагогічні вміння**.

5. Утвердження особистісно орієнтованого навчання в системі освіти висуває нові вимоги до педагога. Важливою умовою становлення педагога-фасилітатора та інноватора стає розвиток ключових кваліфікацій і компетенцій.

Вплив особистості педагога на виховання величезна, її ніколи не замінить педагогічна техніка. Всі сучасні дослідники наголошують, що саме любов до дітей слід вважати найважливішою особистою та професійною рисою педагога, без якої неможлива ефективна педагогічна діяльність.

Наголосимо також на важливості самовдосконалення, саморозвитку, адже вчитель живе доти, доки він вчиться, коли він припиняє навчатися, в ньому помирає учитель.

Для професії педагога потрібні всебічні знання, безмежна душевна щедрість, мудра любов до дітей. З огляду на зростання рівня знань сучасних учнів, їхні різноманітні інтереси, педагог має всебічно розвиватися: і не лише в галузі своєї спеціальності, але й у галузі політики, мистецтва, загальної культури, має бути високим прикладом моральності, носієм людських чеснот і цінностей для своїх вихованців.

Що має дати вчителю професійно-педагогічна підготовка? По-перше: професійні знання та якості («особливості») та їх відповідність тим функціям, які реалізовує вчитель у педагогічній співпраці з учнями; по-друге: його особисті якості як суб'єкта цієї діяльності; і, по-третє: його сприйняття себе як дорослого – людини, яка добре розуміє і любить дитину.

Л.М. Толстой писав: «Якщо в учителя є тільки любов до справи, то він буде гарним учителем. Якщо у вчителя є тільки любов до учня, він буде краще ніж той вчитель, який прочитав усі книжки, але не любить ні справу, ні учнів. Якщо вчитель поєднує в собі любов до справи та любов до учнів, він – досконалий учитель».

Людмила ЗЛАМАНЮК, завідувач кафедри природничої освіти, кандидат педагогічних наук, доцент

ПСИХОЛОГІЧНА

Дидактогенії як наслідок педагогічних помилок

Безпека – стан захищеності людини від несприятливих впливів, що руйнують її цілісність, діяльність, розвиток. Психологічна безпека освітнього процесу – це стан захищеності школяра від того, що загрожує його гідності, душевному спокою, позитивному світосприйняттю і ставленню до самого себе. Психологічна безпека – найважливіша умова збереження психологічного здоров'я – основи життєвої стійкості дитини, якій у дитячому та юнацькому віці доводиться вирішувати непрості життєві завдання: опанувати своє тіло і свою поведінку; навчатися жити, працювати і відповідати за себе та інших; освоювати систему наукових знань, соціальних вмінь та навичок; розвивати свої здібності, творити власне «Я» і образ світу.

Перелічені показники психологічного здоров'я в різні періоди дитинства проявляються різним чином, але завжди в позитивних психологічних характеристиках і якостях.

Дошкільник психологічне здоров'я виявляє розвиненою активністю і допитливістю, відкритістю до світу дорослих, довірливістю і наслідувальністю поряд із прагненням до самостійності та ігровим ставленням до життя. Молодший школяр психологічне здоров'я виявляє наявністю навчальної спрямованості, любов'ю до навчання, вірою у свої можливості, повагою до дорослих; підліток – бунтівним прагненням до самоусвідомлення, самовияву і самоствердження; юнак – спрямуванням у майбутнє, на пошуки сенсу життя та планування майбутнього.

Сьогодні піклування про психологічну безпеку і психологічне здоров'я школярів стає невід'ємною складовою роботи освітніх закладів і вчителів, показником якості сучасної освіти. В таких школах освітні технології спрямовані на збереження здоров'я учня, мінімізацію негативного впливу шкільних факторів ризику, серед яких:

- **«технологізація» навчального процесу** – збільшення обсягів інформації, недостатня відповідність шкільних програм, методик і технологій віковим та індивідуальним особливостям учнів, необґрунтована комп'ютеризація навчального процесу;

- **дидактогенії** – психогенні реакції, пов'язані з психотравматичним впливом недосконалої організації навчально-виховного процесу, а також з педагогічними помилками вчителів та вихователів;

- **ситуації шкільного насильства** – відторгнення окремих учнів дитячим колективом, ізоляваність, погрози, висміювання та інше;

- **ситуації соціально-психологічної (дез) адаптації** – початок навчання в школі, перехід з молодшої школи до середньої, із середньої до старшої, зміна класного колективу, перехід до іншого навчального закладу тощо.

Ми розглянемо один із факторів ризику. **Дидактогенії – психологічні травми, завдані вчителю,** психологічна реакція, яка виникає під впливом недосконалої організації навчально-виховного процесу. Проблема психотравматичного впливу школи така ж стара, як і сама школа. Про неї писали чимало педагогів і вчених. В. Сухомлинський протягом тривалого часу вивчав шкільні неврози. В книзі «Серце віддаю дітям» він зазначає: «Хвороблива реакція нервової системи на несправедливість учителя в одних дітей виявляється як напруження, у других – як манія несправедливих образ та переслідувань, у третіх – розлюченість, у четвертих – показна безтурботність, у п'ятих – байдужість, пригніченість, у шостих – страх перед покаранням, перед вчителем, школою, у сьомих – кривляння та блазнявання, у восьмих – лютість, яка інколи буває навіть патологічною».

Дидактогенії проявляються по-різному: у малюків і учнів середнього віку – так, як описав В. Сухомлинський; старшокласники страждають від безсоння, «безпричинних» алергічних реакцій, ламіофобій (страх говорити), катагофобій (страх виглядати безглуздо, кумедно), погіршення зору, виникає розмитість картини світосприйняття, бувають м'язові спазми, холодні кінцівки, нервові анорексії, трапляється «зависання» в Інтернеті...

Дидактогенії як психічні травми небезпечні тим, що у «постраждалих учнів» виникають:

- неадекватна самооцінка (деформація «Я» – концепції);
- труднощі у стосунках з однолітками;
- конфлікти у спілкуванні з дорослими і однолітками;
- втрата інтересу до навчання;
- сугестивність, навіюваність;
- покірливість (конформізм);
- агресивна, девіантна поведінка.

Російський психолог Г.В. Грибанова такий педагогічний вплив на учня назвала «штучною інвалідацією».

Дидактогенії мають 2 витoki, взаємопов'язані між собою: педагог і структура навчального процесу (система навчання). Спробуємо визначити причини дидактогенії, що йдуть від учителя:

1. Низький рівень психологічної культури (недостатні знання з педагогіки і психології, які були отримані у вищому навчальному

МОНІТОРИНГ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Практика свідчить, що впровадження інновацій завжди пов'язано з певним ризиком, тому що на інноваційні процеси, як доводять вчені, поширюється дія законів незворотної дестабілізації педагогічного інноваційного середовища. Чим масштабніше і радикальніше запроваджуються інновації, тим більш небезпечними можуть бути наслідки, а саме:

- не будуть отримані в повному обсязі результати, на які очікують;
- необхідність додаткових зусиль педагогів, учнів, батьків;
- негативне ставлення батьків до нового;
- інновація може не прижитися до традиційної системи освіти.

А тому одне із завдань моніторингу інноваційної діяльності – відстежувати зміни, що відбулися внаслідок інноваційних перетворень, мінімізувати фактори ризику.

Вивчення документів інноваційної діяльності (концепцій, дослідницьких проектів, програм розвитку) дає підстави для **визначення типових помилок у підготовці та проведенні моніторингу інноваційної діяльності**, а саме:

- відстеження результатів інновацій здійснюється безсистемно, хаотично. Деякі школи збирають таку кількість інформації, що практично тонуть у ній, неспроможні її ні використати, ні усвідомити;
- неконкретно визначені цілі моніторингу впливають на результати дослідження;
- психологічні служби залишаються осторонь інноваційних процесів, не обслуговуючи їх;
- відсутність педагогічних компетенцій шкільних психологів, соціальних працівників призводить до простої констатації фактів замість інтерпретації результатів досліджень особистих характеристик, опису виявлених тенденцій, явищ та прогнозування подальшого розвитку, що необхідно педагогам для корекційної або дослідницько-експериментальної діяльності.

Зазначені факти свідчать про недостатній моніторинговий досвід адміністрації, функції якої в умовах науково-педагогічного пошуку значно ускладнюються.

Успішність моніторингових досліджень залежить, насамперед, від організаційних умов: визначення мети; усвідомлення сутності об'єкту моніторингу; розробки критеріїв, показників, індикаторів оцінки; визначення джерел інформації; вибору методів і засобів оцінки; апробування критеріально-діагностичного інструментарію.

Аналітичний матеріал про стан і умови функціонування системи освіти, виявлення найгостріших проблем перебігу інноваційних процесів, використовується як обґрунтування проведення моніторингу, його проектування. Центральний блок проекту містить мету, завдання моніторингу, короткий опис методологічних і теоретичних основ його проведення, характеристику можливостей досягнення мети, конкретні практичні заходи з реалізації проекту. Окрім зазначеного, в проект включено критеріально-оціночний комплекс, методи і засоби діагностики, перелік джерел інформації та їхніх носіїв; зазначаються вибірка, терміни проведення опитування, аналізу документації, вивчення громадської думки; визначаються форми опрацювання і систематизації інформації та надання її замовнику. Визначаються користувачі

інформації. Обумовлюються документи і розпорядження, що регламентують проведення моніторингу. Особливістю освітнього моніторингу є те, що його виконавці водночас є і замовниками, і користувачами отриманої інформації.

Після обговорення проекту замовником, внесення до нього уточнень і коректив проект стає планом дій.

Інколи на підготовчому етапі проводиться так зване пілотне обстеження, в процесі якого апробується критеріально-діагностичний інструментарій. Ключовою ланкою організаційно-підготовчого етапу моніторингу є розробка критеріїв, підбір показників та індикаторів. Саме тут розробники моніторингових досліджень роблять найбільше помилок, що потім позначається на всій моніторинговій інформації. Наприклад, якщо ми вважаємо за якість освіти лише її результати, не враховуючи сам освітній процес, то й критеріями оцінки будуть лише результати освіти. Наприклад, оцінка якості знань учнів лише за підсумками ЗНО порушує цілісність дослідження, призводить до неадекватної оцінки. Те ж можна сказати і про вибір критеріїв оцінки ефективності нововведень. Відповідно до масштабу і змісту об'єкту моніторингу він може бути оцінений не за одним, а за комплексом критеріїв (що включають і педагогічний, і психологічний, і соціальний аспекти); оцінюватися за допомогою виховних, розвиваючих, соціально-психологічних і валеологічних критеріїв. У критеріально-оціночний комплекс включається також широкий спектр показників, що відображають найважливіші сторони кожного критерію, та індикатори, що конкретизують прояв характерних особливостей найскладніших показників. У виборі показників та індикаторів, на відміну від вибору критеріїв, не останню роль відіграє суб'єктивний фактор, тобто теоретичні позиції та переваги розробників, їх належність до відповідної наукової школи.

Наприклад, науковець Л. Ващенко, спираючись на дослідження інноваційної діяльності С. Дерябка, В. Мясичева, Б. Ломова, В. Ясьвіна, в основу розробки показників і критеріїв закладає сформованість інноваційного середовища. Він визначив 9 параметрів (критеріїв): стратегічна спрямованість, широта охоплення, інтенсивність, упорядкованість, когерентність, інформативність, професійність, соціально-культурна активність. Кожен із зазначених критеріїв конкретизований в показники та індикатори.

А доктор філософських наук О.Є. Висоцька в основу розробки

Актуальність зазначеної теми обумовлена нещодавнім проведенням громадського обговорення нових критеріїв системи рейтингового оцінювання діяльності загальноосвітніх навчальних закладів, розроблених Державною інспекцією та Департаментом загальної середньої та дошкільної освіти, затверджених наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 22.11.2011 № 1343.

Згідно з наказом, щороку, починаючи з 2013 року буде проводитися моніторинг ефективності діяльності загальноосвітніх навчальних закладів за попередній календарний рік відповідно до затверджених критеріїв, одним із яких є інноваційна діяльність закладу.

Аналіз моніторингової діяльності як на локальному, так і на регіональному рівнях свідчить про великі труднощі в оцінці якості освітнього процесу та результатів педагогічної діяльності. Особливо непокоять організація та проведення моніторингу педагогічних нововведень.

критеріально-діагностичного комплексу оцінки інноваційної діяльності заклала ідеї випереджаючої освіти для сталого розвитку:

- якість надання освітніх послуг;
- результативність упровадження методик і технологій навчання і виховання;
- збалансованість складових навчального процесу;
- системність та ефективність управління навчальним процесом;
- системність та ефективність управління освітнім процесом.

Незважаючи на різні підходи і спрямування, при виборі показників та критеріїв необхідно дотримуватися єдиних вимог: необхідності, достатності, пропорційності питомої ваги (щоб не було перебільшень у бік будь-якого критерію), забезпечення цілісності та всебічного охоплення, єдності загальних і специфічних показників, кількісних і якісних характеристик. Доцільно використовувати не тільки логічні, а й екстатологічні показники, такі як: інноваційна культура, дух, звичаї, атмосфера, філософія школи. Останні вимоги належать насамперед до показників успішності, системних інновацій в рамках дослідно-експериментального проекту «Випереджаюча освіта для сталого розвитку». Успішність новацій залежить не тільки від позитивних зрушень у навчанні, вихованні і розвитку учнів. Про ефективність інноваційної діяльності можна судити і за змінами, що відбуваються в колективі: оздоровлення психологічної атмосфери; зростання професіоналізму вчителів; демократизація стосунків; зміна теоретичних і методичних пріоритетів; покращання здоров'я педагогів.

Таким чином, дотримання вимог при розробці критеріїв, їхніх показників та індикаторів забезпечують різнобічну й об'єктивну оцінку об'єктів моніторингу.

Не менш важливою моніторинговою процедурою є підбір діагностичних засобів, це: спостереження, інтерв'ю, оцінка, самооцінка, узагальнення незалежних характеристик, аналіз документальних джерел, аналіз продуктів діяльності учнів, тестування, анкетування, фокус-група тощо.

Оптимальний підбір діагностичних засобів і методів залежить від мети проведення моніторингу; критеріїв оцінки об'єкту спостереження та їхніх показників; моніторингового досвіду; можливостей та обмежень кожного методу; дотримання певних вимог.

Зупинимось на останньому. Методи мають забезпечувати достатність інформації та її об'єктивність, достовірність, надійність, оперативність, однозначність, можливість порівнян-

ня її з результатами, які добути в інший спосіб, та бути максимально технологічними.

Практичний досвід свідчить, що на якість моніторингової інформації впливає не тільки адекватно підібраний інструментарій, а й умови, за яких відбувається збір інформації:

- вік, кількість та особливості обстежуваних, їхній настрій і самопочуття;
- психологічна комфортність;
- моніторинговий досвід та компетентність тих, хто залучений до моніторингу;
- циклічність освітнього процесу;
- технічне забезпечення.

Аналітично-діагностичний етап моніторингу інноваційної діяльності починається з апробації оціночних і вимірвальних засобів. Якщо діагностичний комплекс не потребує корекції, то отримана інформація характеризуватиме вхідний стан об'єкту моніторингу, буде базою для порівняння наступних моніторингових вимірів змін у досягненнях або втратах.

Частота моніторингових замірів, зазвичай, не перевищує двох разів на рік – поточного і підсумкового. Терміни моніторингу педагогічних нововведень залежать від термінів інноваційної діяльності, хоча інколи заміри та зрізи роблять і після завершення експерименту, щоб простежити результати впровадження інновацій, які стали стандартами.

Зібрана на діагностичному етапі інформація проходить первинну обробку і сортування, перевірку дотримання вибірки, якості виконання тестових і анкетних завдань, узагальнюються її якісна і кількісна характеристики. Якісні показники переводяться в кількісні (проценти, бали), що полегшує порівняння і дозволяє провести аналіз і оцінку.

Відповідно до завдань моніторингу та характеру зібраної інформації систематизація здійснюється в таких формах, як таблиці, графіки, профілі (гістограми, діаграми, табельні форми). Доцільність вибору тих чи інших форм систематизації детально описана в роботі російського науковця Т.О. Строкової «Підготовка і проведення моніторингу педагогічних нововведень», яка зазначає, що оптимально систематизована інформація полегшує найбільш складну і відповідальну моніторингову процедуру – інтерпретацію, тобто пояснення виявлених фактів, визначення наукової достовірності результатів. При інтерпретації використовуються різні види порівняння: паралельне і послідовне; часткове і повне; емпіричне і теоретичне тощо.

Це дає змогу виділити головне, суттєве, виявити схожість і від-

мінність, протиріччя, ієрархічні стосунки та причинно-наслідкові зв'язки, тенденції та закономірності, роль суб'єктивних і об'єктивних факторів, що впливають на отримані результати, умови, необхідні для позитивних змін.

Інтерпретація пояснює виявлені факти та педагогічні явища, розкриває їхній зміст, значення та сутність. Проте при пошуку пояснення виявлених фактів нерідко трапляються помилки внаслідок неналежної компетенції експертів, а саме:

- суб'єктивізм, підведення фактів під відомі теорії і, навпаки, теорії і теоретичні положення – під факти;
- фіксація тільки позитивних змін;
- обробка даних лише статистичними і математичними методами.

Детальний аналіз інформації, виявлення найгостріших проблем, що потребують оперативного вирішення, тенденцій, котрі народжуються або вже стійко проявляються, допомагають сформулювати прогноз ближніх і дальніх перспектив стану й розвитку об'єкту моніторингу.

За визначенням Т.О. Строкової, прогноз – оцінка стану об'єкту моніторингу через певний проміжок часу – є основною метою моніторингу нововведень.

Прогнозні висновки моніторингу інноваційної діяльності допомагають уявити, як буде розвиватися система внаслідок нововведень; чи приживеться новація в традиційній системі і за яких умов; які труднощі виникнуть при розповсюдженні нового тощо.

За наслідками прогнозу може бути: сприятливий; тривожний; небезпечний.

За перспективою: оперативний; короткотривалий; перспективний.

Він може мати частковий або загальний рівні.

Таким чином, всебічний аналіз і адекватна оцінка моніторингових результатів, прогноз перспектив розвитку об'єкту спостереження, дають підставу для ухвалення виважених рішень щодо змісту і способів педагогічної та управлінської діяльності, корекції окремих сторін або внесення необхідних змін. На їх основі здійснюється вибір пріоритетних напрямків, створюються перспективні й поточні плани, що містять організаційні, методичні, технологічні, корекційні, технологічні та стимулюючі заходи.

Любов СИТНИК, старший викладач кафедри філософії випереджаючої освіти та управління інноваційною діяльністю; Інна СОТНІЧУК, методист лабораторії моніторингу якості освіти та зовнішнього оцінювання

СУЧАСНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС: ІННОВАЦІЙНІ АСПЕКТИ

Уміння і потреба навчатися дає можливість учням успішно самореалізуватися у дорослому житті. Глобалізація світового інформаційного середовища, інтеграційні процеси породжують неперервну зміну в усіх сферах життя нашої держави. Україна спрямовує свою політику на реформування освіти.

Якою хоче бачити освіту наше суспільство?

Відповідь на виклики часу – піднесення освіти на рівень досягнень світової цивілізації. Сучасна система освіти України, орієнтована на європейські стандарти, – основний чинник розвитку нового покоління громадян, нової політики, економіки, суспільства.

Як цього досягти?

Створити єдиний європейський освітній простір від садка до університету, забезпечити його випереджальний характер – саме ця стратегія розвитку освіти визначена Третім з'їздом педагогічних працівників України.

З приводу цього варто навести думку провідного спеціаліста ЮНЕСКО Раджа Рой Сингха: «Ми вчимося у минулого, намагаючись відтворити й відновити його. Прийшов час навчатися у майбутнього, випереджаючи його».

У чому суть випереджальної освіти?

За ствердженням науковців (С. Батишев, В. Горшенін, К. Колін, А. Марон, Л. Монахова), сутність концепції випереджальної освіти «полягає в тому, щоб перебудувати зміст і методологію навчального процесу в усіх ланках системи освіти».

Завдання сучасної освіти – готувати людей з новими ціннісними орієнтирами, активною громадянською позицією; давати такі знання та навички, які дозволяють їм адаптуватися до швидкоплинного часу і змін, бути конкурентоспроможними на ринку праці.

Якою нормативно-правовою базою керуватися?

Основні принципи і напрями розвитку інноваційної вітчизняної освіти окреслено чинним законодавством, Державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття»), Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. (2011).

На оновлення процесу навчання спрямований Закон України «Про внесення змін до законодавчих актів з питань дошкільної та загальної середньої освіти щодо організації навчально-виховного процесу» (2011), Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової програми впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків» на період до 2015 р.», обласний проект «Новий Дніпропетровщині – новий стандарт освіти».

Інноваційна діяльність педагогів стає сьогодні основним напрямом реалізації модернізаційних реформ в освіті та одним із суттєвих напрямів переходу до моделі інноваційного розвитку України в цілому.

Які ж напрями реформування освіти уже впроваджуються?

Модернізуються типи та структура освітніх навчальних закладів (приватні, державні, комунальні; ліцеї, гімназії, коледжі, колеґіуми; авторські школи тощо).

Спеціальна комісія ЮНЕСКО оголосила XXI століття століттям освіти.

Освітні реформи стають важливою складовою соціальної політики багатьох держав світу, набувають глобального характеру.

Пошуком шляхів підвищення якості навчання молоді сьогодні стурбовані європейські держави. Вони занепокоєні тим, що учні не готові до життя в новому суспільстві, не вміють креативно мислити, в них недостатньо сформовані навички самостійно вчитися, працювати з інформацією. Саме цей фактор став основним чинником визначення сучасної стратегії навчання.

Зокрема, у документах ЮНЕСКО визначені фундаментальні завдання освіти – **навчити**:

- * Отримувати знання (вчити вчитися);
- * Працювати і заробляти (навчання для праці);
- * Жити (навчання для суспільного буття);
- * Жити разом (навчання для спільного життя).

Оновлюється зміст навчання і виховання, розробляються і впроваджуються нові державні стандарти освіти.

Реалізуються інноваційні концепції виховання дітей та молоді.

Удосконалюється профілізація та індивідуалізація освітнього процесу.

Найважливіша сучасна тенденція в освіті – інноваційний підхід до організації навчального процесу.

Сучасний навчальний процес передбачає впровадження інноваційного змісту, оновлених планів і програм, стандартів, нової парадигми освіти і методики навчання, залучення до його змісту сучасних інноваційних педагогічних та інформаційних технологій, які модернізують процеси в будь-якій галузі економіки і соціуму.

У чому суть інноваційного навчального процесу?

Навчальний процес – це нерозривна єдність трьох складових:

інформаційної (передача, прийом, нагородження, перетворення, збереження й застосування інформації – змісту навчання);

психологічної (формування і розвиток особистості);

кібернетичної (керування навчально-пізнавальною діяльністю).

Навчання й передача знань має сенс тільки в незмінному середовищі. В інформаційному суспільстві принцип формування в учнів знань з основ наук відходить на задній план, адже сучасна людина живе в середовищі, яке постійно змінюється.

Сьогодні в основі навчального процесу – **кібернетичний складник**: учень навчається, а школа організовує цей процес і керує ним.

Ми вимагаємо від учнів знання, а потрібно прищепити навички, вміння навчатися, сформувати компетентність, тобто знання, уміння, навички та досвід їх застосування.

Учень, який навчається в умовах інноваційної дидактики, має думати сам за себе, покладатися на себе – цього потребує життя. Завдяки переходу від педагогіки інформативно-репродуктивної до педагогіки діяльно-рефлексивної школа стає для учнів школою життя.

Павло Блонський зазначав: «Завдання школи – навчити жити, наша школа – школа життя. Ми маємо виховувати людину, здатну до самовизначення».

Хто сьогодні є головним реформатором навчального процесу?

Головну роль у реалізації цього завдання грає учитель, який

сьогодні перестає бути основним джерелом знань, а стає організатором самостійної діяльності учнів.

Багатьом відома така притча: «Звернувся до монаха бідняк: – Дай мені риби! Я голодний. Монах мовчки віддав йому вудочку». Повчальний зміст зрозумілий: треба давати не саму їжу, а засіб її добування. Таке ж завдання стоїть і перед сучасною освітою в інформаційному суспільстві.

Свого часу В.О. Сухомлинський писав: «Навчити дитину вчитися, дати їй уміння, за допомогою яких вона буде самостійно здійснювати зі сходинки на сходинку довгим шляхом пізнання, – це одне з найскладніших завдань учителя».

Порівнюючи традиційну та інноваційну освіту, які сьогодні паралельно існують в Україні, І.А. Зязюн зробив висновок, що традиційна система навчання є безособистісною, «бездітною... безлюдською». У ній «людина... постає... об'єктом, яким можна керувати за допомогою зовнішніх впливів, загальних стандартів і нормативів».

До цього слід додати дані моніторингу: 40 % учнів не хочуть ходити до школи, 50 % не задоволені знаннями, третина має неврівноважені зміни в психіці і лише 10 % радіють зустрічі з учителями.

За даними американських учених, під час занять учень за своєю лише 5 % матеріалу, під час читання – 10 %, при роботі з відео- чи аудіоматеріалами – 20 %, під час демонстрації – 30 %, під час дискусії – 50 %, під час практики – 75 %, а коли учень навчає інших чи то одразу застосовує знання – 90 %.

Зазначені дані обумовлюють необхідність інноваційного підходу до організації навчального процесу.

Інноваційне навчання – це такий навчальний процес, що будується як творча взаємодія вчителя й учнів, максимально спрямована на самостійний пошук учнями нових знань, нових пізнавальних орієнтирів, навичок розв'язання навчальних і життєвих проблем. Сучасному учителю потрібні глибокі знання з психології, уміння поєднувати педагогічні технології навчання з психологією розвитку дитини та її креативними можливостями.

Учитель має організувати навчальний процес таким чином, щоб вирішувалися завдання розвитку мотиваційної сфери на певному віковому етапі. Кажуть: можна силою привести коня до води, але не можна присилувати його пити. І людину, як зазначав Л.В. Занков, не можна силою змусити

здобувати освіту, знання. Як сказав Плуларх, учень – це не посудина, яку необхідно наповнити, а факел, який потрібно запалити.

У сучасній українській школі використовують як традиційні технології навчання (пояснювальну, проблемну, програмовану, диференційовану тощо), так і нові технології (особистісно орієнтовану, групову, розвиткову, технологію формування творчої особистості, технологію навчання як дослідження, модульно-рейтингову, нові інформаційні технології, проектування і моделювання, що реалізуються через навчальні модулі).

Досить широко застосовуються технології, напрацьовані вітчизняними і зарубіжними ученими.

Модульне та модульно-розвиткове навчання виникло наприкінці 1960-х років в англійських країнах. Теоретичні засади модульного навчання розробляли учені: Є. Сковін, А. Фурман, П. Трет'яков, М. Лазарев, А. Алексюк, В. Огнев'юк. **Модульне навчання** – це **пакет навчальних програм** для індивідуального навчання, що забезпечує навчальні досягнення учня з певним рівнем попередньої підготовки.

Метод проектів був запропонований і розроблений американським філософом Джоном Дьюї у першій половині XX ст. Його суть полягає в тому, що учень має вчитися сам, а вчитель керує його навчанням, тобто мотивує, організовує, координує, консультує, контролює. Проектному навчанню віддають перевагу майже 80 % учителів.

В основі дидактичної системи французького педагога Селестена Френе – **навчання як співробітництво** груп учнів з одним або кількома дорослими, спільний пошук, дослідження, творчість. Знання набуваються шляхом пошуку, а не вивчення правил і законів.

Основи особистісно орієнтованого навчання заклали ще давньогрецькі вчені Левкіпп та Демокріт (5 ст. до н.е.). Орієнтація на формування особистості передбачає співпрацю та співтворчість учня та вчителя. Завдання вчителя – розкрити особистість учня, виявити та розвинути його індивідуальні здібності.

Інтерактивні технології впроваджуються ще з 1920-х років. Їх розвинули В. Сухомлинський, Ш. Амонашвілі, В. Шаталов, Є. Ільїн. Це – співнавчання (колективне, кооперативне, навчання у співпраці), в якому і вчитель, і учень є суб'єктами навчання. Моделюються реальні життєві ситуації, пропонуються проблеми для спільного вирішення, застосовуються рольові ігри.

Інформаційні технології мають сьогодні пріоритетне значення в усіх сферах діяльності й визначають розвиток суспільства.

Мультимедійні технології пов'язані зі створенням мультимедіа-продуктів: електронних книг, енциклопедій, комп'ютерних фільмів, баз даних. У цих продуктах об'єднуються текстова, графічна, аудіо- та відеоінформація.

Сучасний учитель має бути: **науковцем** (володіти підходами і методами дослідницької роботи); **педагогом** (вміти застосовувати педагогічну теорію); **психологом** (знати основи психології, вікові та індивідуальні психологічні особливості учнів); **технологом** (володіти методикою і технологією навчально-виховного процесу, втілюючи наукові ідеї в практику); **організатором** (володіти навичками управління-менеджера для керування учнівським колективом); **трохи – медиком** (знати фізичні та розумові можливості дитячого організму, межі психологічного навантаження); і навіть **артистом** (уміти перевтілюватися, мати правильну дикцію, володіти художнім словом).

Успішна організація інноваційного навчального процесу можлива за умови сучасного науково-методичного, матеріально-технічного забезпечення вчителя, знання і володіння ним механізмом запровадження інноваційних методів і технологій.

Не менш важливе значення для вчителя має робота керівництва школи щодо організації добре продуманої, творчої, дієвої та результативної методичної роботи – системи взаємозалежних дій та заходів, спрямованих на всебічне підвищення кваліфікації та професійної майстерності кожного педагога. Саме через методичну роботу здійснюється підготовка вчителів до впровадження нового змісту освіти, оволодіння інноваційними педагогічними технологіями, залучення до дослідної та експериментальної роботи, вивчення та апробація досвіду вчителів-новаторів.

Сучасному вчителю слід взяти до уваги дослідження вчених щодо навантаження на наших учнів.

Випускник середньої школи має прочитати 45 тисяч сторінок програмних творів художньої літератури, 1000 сторінок з історії, вивчити 300 законів і понять з хімії та виконати 1,5 тисячі задач, а ще з фізики, математики, з мов. За 11 років навчання для школярів проводиться 260 зборів, 5 тисяч різних заходів – це половина загальної кількості уроків. Ще більші навантаження в учнів ліцеїв, гімназій і колеґіумів.

Тому потрібно, щоб учитель заохотив використовувати дидактику В. Сухомлинського, актуальні методи виховання А. Макаренка, експерименти Л. Занкова, праці Ш. Амонашвілі, ідеї і досвід учителів-новаторів В. Шаталова, С. Лисенкової, Є. Ільїна та ін. Пригадаймо думку Василя Сухомлинського: «Якщо вчитель не зміг дати дитині радості пізнання матеріалу, навчання перетворюється для незміцнілої, без відповідного морального досвіду людини на тяжкий тягар».

Майя НЕХОРОША, завідувач навчально-методичної лабораторії моніторингу якості освіти та зовнішнього оцінювання

